

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ АВІАЦІЙНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ЮРИДИЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
ДЕННА ФОРМА НАВЧАННЯ

ДОПУСТИТИ ДО ЗАХИСТУ

Завідувач кафедри

_____ Лихова С.Я.

«___» _____ 2021 р.

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
ВИПУСКНИКА ОСВІТНЬОГО СТУПЕНЯ «МАГІСТР»
ЗА ОСВІТНЬО-ПРОФЕСІЙНОЮ ПРОГРАМОЮ
«Правоохоронна діяльність»

Тема: «Предмет та межі доказування у кримінальному провадженні»

Виконавець: студентка 2 курсу, групи ПО-203М Гонтаренко Валентина
Миколаївна

Керівник: д.ю.н., професор, завідувач кафедри кримінального права і процесу
Лихова Софія Яківна

Київ–2021

НАЦІОНАЛЬНИЙ АВІАЦІЙНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Юридичний факультет

Кафедра кримінального права і процесу

Освітньо-професійної програми «Правоохоронна діяльність»

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри

_____ Лихова С.Я.

« ____ » _____ 2021 р.

ЗАВДАННЯ

на виконання кваліфікаційної роботи

Гонтаренко Валентини Миколаївни

1. Тема роботи «Предмет та межі доказування у кримінальному провадженні», затверджена наказом ректора від 27 вересня 2021 р. № 2024/ст.
2. Термін виконання та захисту роботи: з 27 вересня 2021 р. по 05 грудня 2021 р.
3. Вихідні дані роботи: монографічна наукова література, нормативно-правові акти, нормативно-правові акти міжнародного характеру, узагальнення судової практики.
4. Зміст пояснювальної записки: Аналітичний огляд літературних джерел з тематики диплому. Встановлюється предмет доказування у кримінальному провадженні, вказується на нього, як на необхідну умову прийняття кримінального процесуального рішення як під час досудового розслідування, так під час здійснення судового провадження.

5. Календарний план-графік

№ пор	Завдання	Термін виконання	Відмітка про виконання
1	Вибрати тему кваліфікаційної роботи	до 27.09.2021	виконано
2	Затвердити тему і план роботи у наукового керівника	до 01.10.2021	виконано
3	Визначити статистичну, інформаційну базу дослідження скласти бібліографію	до 18.10.2021	виконано
4	Оформити і обговорити з науковим керівником перший розділ роботи	до 25.10.2021	виконано
5	Оформити і обговорити з науковим керівником другий розділ роботи	до 01.11.2021	виконано
6	Оформити і обговорити з науковим керівником третій розділ роботи	до 08.11.2021	виконано
7	Доопрацювати роботу, оформити її кінцевий варіант	до 15.11.2021	виконано
8	Отримати відгук керівника та рецензії	до 22.11.2021	виконано
9	Підготувати доповідь на захист	до 29.11.2021	виконано

6. Консультанти з окремих розділів

Розділ	Консультант (посада, П.І.Б.)	Дата, підпис	
		Завдання видав	Завдання прийняв
Консультанти з окремих розділів не залучались			

7. Дата видачі завдання: 01.10.2021 р.

Керівник кваліфікаційної роботи

д.ю.н., професор, завідувач кафедри
кримінального права і процесу

_____ Лихова Софія Яківна

Завдання прийняла до виконання _____ Гонтаренко Валентина Миколаївна

РЕФЕРАТ

Пояснювальна записка до кваліфікаційної роботи «Предмет та межі доказування у кримінальному провадженні» 93 сторінки, 87 використаних джерел.

КРИМІНАЛЬНЕ ПРОВАДЖЕННЯ, ДОКАЗИ, КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ДОКАЗУВАННЯ, ДОКАЗОВЕ ПРАВО, КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС.

Об'єктом дослідження є доказування у кримінальному провадженні України. Предметом дослідження є предмет та межі доказування у кримінальному провадженні.

Метою дослідження є дослідження на основі чинного кримінального процесуального законодавства України, судової практики, а також доктринальних положень науки кримінального процесу, предмету та меж доказування у кримінальному провадженні.

Методи дослідження. Було використано систему принципів та прийомів, заснованих на філософських, загальнонаукових і спеціальних методах: логічні методи дослідження, діалектичний, системний, історичний, системно-структурний, функціональний та інші методи.

Питання теорії доказів та кримінально-процесуального доказування є одними з основоположних у науці кримінального процесу. та є фундаментом побудови кримінального процесуального законодавства. Прийнято вважати, що доказування є стрижнем кримінально-процесуальної діяльності. Таку позицію важко піддати сумніву, оскільки самі завдання кримінального провадження вказують на значимість доказування.

Матеріали кваліфікаційної роботи рекомендується використовувати у навчальному процесі, підготовці проектів нормативно-правових актів, правозастосовній практиці.

ЗМІСТ

ВСТУП	6
РОЗДІЛ 1. ПОНЯТТЯ ТА ЗМІСТ КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ДОКАЗУВАННЯ	9
1.1. Поняття та значення кримінально-процесуального доказування.....	9
1.2. Співвідношення кримінально-процесуального доказування та пізнання	18
РОЗДІЛ 2. ПРЕДМЕТ ДОКАЗУВАННЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ	27
2.1. Поняття та структура предмета доказування у кримінальному провадженні.....	27
2.2. Особливості предмету доказування у окремих особливих порядках кримінального провадження.....	36
РОЗДІЛ 3. МЕЖІ ДОКАЗУВАННЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ	45
3.1. Поняття та значення меж доказування у кримінальному провадженні ...	45
3.2. Співвідношення меж доказування та предмету доказування у кримінальному провадженні	54
3.3. Межі доказування у окремих стадіях кримінального провадження.....	57
ВИСНОВКИ	78
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	84

ВСТУП

Питання теорії доказів та кримінально-процесуального доказування є одними з основоположних у науці кримінального процесу. та є фундаментом побудови кримінального процесуального законодавства. Прийнято вважати, що доказування є стрижнем кримінально-процесуальної діяльності. Таку позицію важко піддати сумніву, оскільки самі завдання кримінального провадження вказують на значимість доказування. Встановлення особи винуватого, забезпечення повного досудового розслідування та судового розгляду перекликається з такими з такими фундаментальними питаннями теорії доказів як предмет та межі доказування.

Предмет доказування є одним з ключових питань доказового права та кримінального процесу. Встановлення предмету доказування у кримінальному провадженні є необхідною умовою прийняття кримінального процесуального рішення як під час досудового розслідування так під час здійснення судового провадження. Така важливість полягає у інформаційному характері предмету доказування, встановлення фактів та обставин вчиненого кримінального правопорушення є запорукою належного відправлення правосуддя та забезпечення виконання покладених на кримінальний процес завдань.

В свою чергу межі доказування є не менш дискусійною напрямом. Встановлення обставин кримінального провадження, забезпечення повного розгляду справи є проявом ідеї меж доказування у чинному Кримінальному процесуальному кодексі України. В той же час в науці кримінального процесу дана категорія не має єдиного розуміння, хоча оперує нарівні з предметом доказування такими питаннями, як межі проведення досудового розслідування, здійснення судового розгляду, встановлення «глибини» дослідження обставин кримінального провадження, їх збирання, перевірки і оцінки. Встановлення достатньої кількості доказів, їх сили, достовірності є прямим наслідком правильного чи хибного встановлення обставин кримінального правопорушення, а отже й притягнення винних до кримінальної

відповідальності й уникнення засудження невинних осіб. Вказані обставини свідчать про актуальність дослідження предмету та меж доказування у кримінальному провадженні.

Проблемам предмету та меж доказування в кримінальному провадженні України приділено достатньо уваги в науковій літературі.

В радянський період увагу питанням мети та меж доказування приділяли увагу такі вчені як В. А. Банин, А. І. Вінберг, Н. А. Громов, Г. Ф. Горський, А. А. Давлетов, П. С. Елькінд, Л. Д. Кокорев, М. З. Курдадзе, О. М. Ларін, Г. М. Миньковский, Г. М. Резнік, М. С. Строгович, Ф. Н. Фаткуллін та ін.

В сучасний період окремі питання предмету та меж доказування були предметами досліджень таких вітчизняних та зарубіжних науковців, як Ю. П. Алєнін, В. П. Божьєв, В. В. Вапнярчук, І. В. Гловюк, В. П. Гмирко, Ю. М. Грошевий, А. Я. Дубинський, В. А. Лазарева, Т. В. Лукашкіна, М. М. Михеєнко, В. Т. Нор, Ю. К. Орлов, І. А. Пєліх, М. А. Погорецький, О. В. Смірнов, С. М. Стахівський, М. М. Стоянов, В. М. Тєртишник, Л. Д. Удалова, С. А. Шейфер, М. Є. Шумило та ін.

Метою даної роботи є дослідження на основі чинного кримінального процесуального законодавства України, судової практики, а також доктринальних положень науки кримінального процесу, предмету та меж доказування у кримінальному провадженні.

Мета роботи передбачає реалізацію таких **завдань**:

- визначити поняття та значення кримінально-процесуального доказування;
- з'ясувати роль теорії пізнання як основа доказування у кримінальному провадженні;
- встановити поняття та систему предмету доказування у кримінальному провадженні;
- проаналізувати особливості предмету доказування у окремих особливих порядках кримінального провадження;

- визначити поняття та значення меж доказування у кримінальному провадженні;
- з'ясувати співвідношення меж доказування та предмету доказування у кримінальному провадженні;
- охарактеризувати межі доказування у окремих стадіях кримінального провадження.

Нормативну та емпіричну базу дослідження складають: Конституція України, кримінальне процесуальне та кримінальне законодавство України та зарубіжних країн, міжнародні угоди, рішення Конституційного Суду України, узагальнення судової практики, а також окремі судові рішення та практика Європейського суду з прав людини.

Об'єкт дослідження – доказування у кримінальному провадженні України.

Предмет дослідження – предмету та межі доказування у кримінальному провадженні.

Методологічною основою дослідження є система методів і прийомів наукового пізнання. Було використано систему принципів та прийомів, заснованих на філософських, загальнонаукових і спеціальних методах: логічні методи дослідження, діалектичний, системний, історичний, системно-структурний, функціональний та інші методи.

Завдання, які поставив автор, відображені у структурі магістерської роботи, яка складається із вступу, трьох розділів, що включають у себе сім підрозділів, висновки та список використаних джерел.

Розділ 1. ПОНЯТТЯ ТА ЗМІСТ КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ДОКАЗУВАННЯ

1.1. Поняття та значення кримінально-процесуального доказування

Кримінально-процесуальне доказування є одним з вузлових положень кримінального процесу та теорії доказів. Можна стверджувати, що саме теорія доказів та доказове право побудовані навколо проблеми кримінально-процесуального доказування та споріднених проблем.

Відповідно у наці кримінального процесу та теорії доказів зокрема, було сформовано велику кількість формулювань поняття доказування та його значення. Втім В. В. Вапнярчук виділяє три підходи до розуміння кримінально-процесуального доказування, які ми вважаємо буде більш коректно використати аніж надавати визначення окремих науковців.

Перший підхід до доказування полягає у його розумінні як пізнавальної діяльності. Вперше такий підхід до визначення доказування було запропоновано в роботах російських вчених, а також радянських науковців 20-30-х років ХХ сторіччя. Зокрема відзначалося, що пізнавальна доказова діяльність здійснюється з використанням логічних прийомів і операцій. Тобто пізнавальна доказова діяльність розглядалась як виключно логічна (раціональна).

Так, В. А. Обухівський зазначав, що логічний процес, який долає суддя під час обговорення, зіставлення й оцінювання даних, які своєю сукупністю створюють переконання або впевненість, йменується процесом доказування. Суд, розглядаючи справу, пізнає певні явища або факти, роблячи відповідні висновки, дотримуючись тих самих логічних законів мислення, яких додержується кожна людина, досить часто не усвідомлюючи цього у своїй повсякденній діяльності [54, с. 7-10].

Варто позначити, що даний підхід є, напевно, найпоширенішим та є офіційно визнаний законодавцем у ч. 2 ст. 91 КПК України, де зазначено, що

доказування полягає у збиранні, перевірці та оцінці доказів з метою встановлення обставин, що мають значення для кримінального провадження.

Як зазначає В. В. Вапнярчук характерними особливостями логічного трактування пізнавальної доказової діяльності є:

- по-перше, розмежування пізнавальної-практичної й обґрунтовальної (логічної) діяльності як відокремлених одна від одної в часі; перша передуює другій і, на думку окремих науковців, не входить до змісту доказування, а тільки забезпечує його;
- по-друге, розуміння метою доказування встановлення «практичної істини», яка розглядається як певний ступінь достовірності знання про вчинене кримінальне правопорушення;
- по-третє, розуміння під доказами фактів (доказових фактів), з використанням яких устанавлюються інші (доказівні) факти [7, с. 16].

Інша сторона розгляду доказування як пізнавальної діяльності передбачає розгляд кримінально-процесуального доказування через отримання схеми знання шляхом безпосереднього чи опосередкованого сприйняття з використанням певних розумових логічних операцій та співвідношення його з досвідом. Даний аспект є досить поширеним та домінуючим у науці.

Так, автори «Теорії доказів у радянському кримінальному процесі» під доказуванням розуміли встановлений законом порядок збирання, дослідження й оцінювання доказів у кримінальних справах. Метою доказування визначалась об'єктивна істина, під якою мався на увазі такий зміст людських знань, що правильно відображає об'єктивну дійсність і не залежить від суб'єкта доказування. Ця мета стає досяжною з допомогою процесуальних доказів, під якими необхідно розуміти будь-які фактичні дані (інформацію), що містяться у встановлених законом джерелах [78, с. 124].

На думку В. Т. Нора, доказування – це різновид пізнавальної діяльності людей, яка у кримінальному процесі здійснюється за загальними закономірностями, властивими процесу пізнання в усіх галузях науки і

практики, маючи водночас низку особливостей; – це діяльність, яка провадиться у визначених законом процесуальних формах і спрямована на збирання, закріплення, перевірку й оцінювання фактичних даних (доказів), конечних для встановлення істини у кримінальній справі [52, с. 84].

М. М. Михеєнко визначав доказування як діяльність суб'єктів кримінального процесу зі збирання (формування), перевірки й оцінки доказів та їх процесуальних джерел, а також формулювання на цій основі певних тез і наведення аргументів для їх обґрунтування. За своєю гносеологічною суттю воно є різновидом людського пізнання, в якому застосовуються (з урахування його специфіки) всі закони й категорії діалектичної і формальної логіки, а тому ми мусимо ставити знак рівності (ідентичності) між доказуванням і пізнанням [49, с. 115].

В свою чергу Ю. М. Грошевой під доказуванням розуміє кримінальну процесуальну діяльність спеціально уповноважених на це суб'єктів зі збирання, дослідження й оцінки доказів з метою правочинного встановлення обставин, що входять до предмета доказування в кримінальній справі. Доказування, як різновид опосередкованого пізнання обставин минулої події, є основним елементом кримінально-процесуального пізнання [16, с. 144].

Т. В. Лукашкіна та М. М. Стоянов зазначають, що доказування як різновид пізнання в кримінальному судочинстві – це діяльність, спрямована на встановлення фактичних обставин справи шляхом збирання, перевірки, оцінки доказів, яка здійснюється уповноваженими суб'єктами (судом, суддею, прокурором, слідчим, органом дізнання, дізнавачем) з участю інших осіб, в порядку, передбаченому законодавством [41, с. 218].

На погляд С. А. Альперта, доказування є процесуальною діяльністю органів розслідування, прокурора та суду з оперуванням доказами, яка полягає в збиранні доказів, їх закріпленні, перевірці, відповідній оцінці та одержанні, таким чином, обґрунтованих висновків у справі [70, с. 122].

Р. Е. Савонюк стверджує, що кримінально-процесуальне доказування в

досудовому слідстві – це регламентована кримінально-процесуальним законом пізнавально-практична діяльність слідчого за участі інших суб'єктів кримінального процесу зі збирання (закріплення), дослідження (перевірки), оцінки доказів та їх джерел з метою встановлення об'єктивної істини в кримінальній справі [67, с. 113].

В. М. Тертишник в свою чергу, притримується позиції, що доказування у кримінальному процесі являє собою здійснювану в передбаченому законом порядку діяльність слідчого, прокурора та суду за участю інших суб'єктів процесуальних правовідносин зі здобуття, дослідження, перевірки та оцінки фактичних даних (доказів), використання їх у встановленні істини у справі, обґрунтуванні висновків та рішень, які приймаються [79, с. 66].

М. Є. Шумило зазначав, що доказування є основною формою пізнання у кримінальному судочинстві, яке відбувається відповідно до окресленої процедури й відображає гносеологічні, правові і психологічні закономірності встановлення винності чи невинуватості особи у вчиненні злочину [86, с. 118].

Тобто доказування з цієї позиції розглядається як діяльність уповноважених учасників кримінального провадження щодо збирання, перевірки та оцінки доказів для прийняття відповідних процесуальних рішень. Саме такий підхід сприйняв український законодавець закріпивши у ч. 2 ст. 91 КПК України, що доказування полягає у збиранні, перевірці та оцінці доказів з метою встановлення обставин, що мають значення для кримінального провадження.

В. В. Вапнярчук зазначає, що основними особливостями такого підходу є:

- розуміння того, що основним змістом діяльності доказування у кримінальному процесі є виконання практичних (збирання й перевірка) і розумових (оцінювання процесуальних доказів (фактів), оперування ними й побудова висновків) операцій пізнавального характеру;

- основою раціонально-емпіричного пізнавального трактування доказування є концепція об'єктивної істини (як мета і принцип доказування),

під якою розуміється такий зміст людських знань, що правильно відображає об'єктивну дійсність і не залежить від суб'єкта доказування, будь-якої іншої людини чи людства загалом;

– значний вплив на розуміння сутності доказування прихильниками цього трактування, так званого інформаційного підходу до поняття «докази», тобто що доказ – це будь-які фактичні дані (відомості про факти, інформацію), що містяться у визначених законом джерелах [7, с. 21-25].

Другий підхід, що може бути виокремлений, полягає у розумінні кримінально-процесуального доказування як системномислєдїяльнїстний підхід, запропонований В. П. Гмирком [10]. Аналізуючи даний підхід В. В. Вапнярчук вказує на наступні основні положення даного підходу.

Дїяльнїсний підхід передбачає, що доказування – це дїяльнїсть її процесуальних носїїв. При чому, на думку В. П. Гмирка, існує суперечнїсть, мїж розумїнням доказування як дїяльнїстї і порядком його дослїдження, оскїльки доказова дїяльнїсть дослїджується не в рамках дїяльнїсного підходу до цього явища, а лише в рамках гносеологїчної парадигми (або, їншими словами, акцент у таких дослїдженнях робиться не на дїяльнїстї, як такїй, а на дїяльнїстї-пїзнаннї). В. П. Гмирко пропонує такий змїстовний структурний схематизм дїяльнїстї кримїнального процесуального доказування: «мета» ↔ «вихїдний матерїал» ↔ «спосїб» ↔ «носїї дїяльнїстї» ↔ «засоби» ↔ «перетворювальний процес» ↔ «продукт дїяльнїстї». Також, автор вказує, що методологїчна теорїя дїяльнїстї заперечує сепаратне їснування понять «дїяльнїсть» і «мислення», бо в людей не може бути мислення вїдокремленого вїд дїяльнїстї, а дїяльнїстї – вїд мислення; саме тому цї два поняття об'їднуються в поняття «мислєдїяльнїстї» [10, с. 100].

Наступним є те, що Доказування в кримїнальному процесї потрїбно трактувати не тїльки й не стїльки як пїзнавальний процес дослїдження певної правнорелевантної подїї, а скїльки, так би мовити, в їнженерному – проектно-реалїзацїйному фокусї. Це означає, що сутнїсть доказування з позицїї

діяльнісного підходу полягає в тому, що суб'єкт доказування, використовуючи певні пізнавальні засоби, не просто отримує конкретний матеріал, а в тому, що він, дотримуючись вимог процесуальної форми, має побудувати власну модель (проект), спрямовану на реалізацію юридичного проекту наперед визначеного законом (певного складу злочину) [10, с. 27].

Також основним змістом кримінальної процесуальної діяльності є діяльність з вироблення процесуальних рішень. Доказування ж є лише органічним структурним «забезпечувальним» елементом цієї діяльності; поза її рамками доказування взагалі не може існувати як самостійний феномен [10, с. 35].

Метою доказування, на переконання В. П. Гмирка, є версія, тобто здогадний (гіпотетичний) мисленнєвий образ (проект) її бажаного «продукту» – певної шуканої юридичної конструкції. Як зазначає дослідник, потрібно розрізняти мету і продукт діяльності як два протилежні функціональні місця діяльності. Вони є її самостійними організованостями з різним матеріальним наповненням: у першому випадку це проект, у другому – результат його реалізації [10, с. 109].

Під засобами діяльності доказування розуміється відкрита система функціонально спрямованих знань, пізнавальних процедур і технік, що використовуються в перебігу формування процесуального знання, виготовлення юридичних конструкцій і їх обстоювання в суді. Ці засоби повинні відповідати критеріям гуманізму, наукової апробації й верховенства права.

За критерієм належності до породжувальної їх діяльності вони можуть бути класифіковані на:

1) юридичні (конституційно-правові, кримінально-правові, оперативно-розшукові, криміналістичні, адміністративно-правові, цивільно-правові, кримінально-процесуальні);

2) не юридичні (засоби юридичної етики й логіки, загальної та

юридичної психології, теорії вироблення рішень, судової риторики).

До кримінальних процесуальних засобів доказування належать: засади діяльності доказування, заповіді оцінювання допустимості доказів, такі процесуальні конструкції як: (а) предмет доказування і (б) склад процесуального доказу, процесуальні докази, доказові дії (способи одержання процесуальних доказів), стандарти доказаності, презумпції, преюдиції, фікції).

Продуктом діяльності доказування у кримінальному процесі, на думку В. П. Гмирка, розглядається як правовий епістемологічний «замінник», знання форма юридично значущої «життєвої» події минулого, теперішнього або майбутнього, що й слугує підставою для вироблення конкретних юридичних рішень у кримінальній справі [10, с. 307].

Автором була запропоновано власне бачення проблеми кримінально-процесуального доказування, що кардинально відрізняється від попереднього підходу на доказування як збирання, перевірка та оцінка доказів. Втім, такий підхід викликає багато питань та потребує більш детального опрацювання, більше того він не відповідає чинному КПК України і тому не може бути використаний у даному дослідженні.

Ще один підхід до доказування, який має місце у теорії доказів, є концепція кримінально-процесуального доказування представлена у статті М. А. Погорецького [58, с. 63].

Як зазначає М. А. Погорецький методологічною основою запропонованої концепції визначена теорія пізнання, діяльності, аргументації й інтерпретації. При цьому зазначається, що в теорії доказування, в залежності від потреб, доцільно використовувати вивідні знання будь-яких наук, за умови не підмінювання предмету теорії кримінального процесу предметом цих наук, й інтерпретувати їх знання відповідно до «кримінальної процесуальної матерії». Крім того, як зазначає дослідник, його авторське трактування сутності кримінального процесуального доказування ґрунтується на формі (типі, моделі) вітчизняного кримінального процесу, яка впроваджена чинним КПК України, а

також на трьох класичних кримінальних процесуальних функціях: обвинувачення; захисту; судового розгляду та вирішення справи (здійснення правосуддя), які лежать в основі кримінального процесу й, зокрема, доказування.

Під кримінально-процесуальним доказуванням М. А. Погорецький пропонує розуміти пізнавально-практичну правову й розумову (логіко-психологічну) діяльність, в якій доцільно виділяти зовнішню і внутрішню структуру. Зовнішня структура кримінального процесуального доказування представляє собою єдиний нерозривний процес, який складається з таких структурних елементів як: отримання й використання доказів. Внутрішніми системоутворюючими структурними елементами кримінального процесуального доказування є: об'єкт, предмет, суб'єкт, мета, завдання, засоби, результат. Їх сутність зумовлюється типом кримінального процесу та кримінальними процесуальними функціями, в основі яких лежить процесуальний інтерес суб'єктів (носіїв) цих функцій, що формується на основі відповідних потреб і мотивів суб'єктів кримінального процесуального доказування.

Також варто зазначити, що поряд з М. А. Погорецьким на важливості розуміння доказування як аргументації вказували Т. В. Лукашкіна з М. М. Стояновим. Дослідники зазначають, що поняття доказування вживається ще і в іншому значенні – як обґрунтування певного твердження, певної тези.

Автори продовжують, що доказування як діяльність, спрямована на встановлення фактичних обставин, здійснюється, наприклад, слідчим, який допитує свідків, провадить огляд місця події та інші слідчі дії, і одержує таким чином відомості про факти, які є доказами в кримінальній справі. Слідчий перевіряє відомості, оцінює їх, робить висновки щодо того, які саме відомості є достовірними. Аналізуючи такі докази, слідчий робить висновки про фактичні обставини, тобто про те, чи було вчинено злочин, який саме злочин, хто винен у вчиненні злочину та про інші обставини, знання яких дозволяє кваліфікувати

злочинне діяння за певною статтею КК. В подальшому слідчий, спираючись на виявлені ним фактичні обставини, приймає необхідні процесуальні рішення – про притягнення певної особи як обвинуваченого, складає обвинувальний висновок або інше рішення (про закриття кримінальної справи, про направлення справи до суду для звільнення обвинуваченого від кримінальної відповідальності, тощо). Свої висновки щодо встановлених обставин справи слідчий викладає в таких процесуальних рішеннях і наводить обґрунтування своєї позиції.

В свою чергу, доказування в другому значенні, тобто як діяльність, яка спрямована на наведення аргументів для обґрунтування своєї думки, свого твердження, має місце, наприклад, в судових дебатах, коли прокурор пропонує визнати підсудного винним у вчиненні злочину, і аргументує свою позицію шляхом аналізу доказів, яких було досліджено в судовому засіданні, викладає міркування щодо достовірності одних доказів і недостовірності інших, і робить висновок про те, які обставини, на його думку, встановлені в справі, як необхідно кваліфікувати дії підсудного і яке обрати покарання.

Захисник, у свою чергу, теж висловлює думку щодо тих обставин, які, на його думку, встановлені, які докази відповідають дійсності, а які є недостовірними, і таким чином аргументує свою пропозицію по суті справи – визнати підсудного невинним або винним у вчиненні менш тяжкого злочину [41, с. 219].

Тобто поряд з кримінально-процесуальним доказуванням як пізнавальною діяльністю слід виокремлювати доказування в другому значенні, як діяльність з аргументації певної позиції. З такої точки зору в такій діяльності задіяні обидві сторони кримінального провадження й суд, що оцінює докази та доводи сторін й приймає відповідне процесуальне рішення.

Таким чином, кримінально-процесуальне доказування слід розуміти у двох аспектах, а саме у пізнавальному та аргументаційному. Доказування як пізнання є діяльністю уповноважених осіб, щодо збирання, перевірки та оцінки

фактичних даних (доказів) з метою встановлення обставин, що мають значення для кримінального провадження й використанні доказів для прийняття процесуальних рішень.

Доказування як аргументація є діяльністю учасників кримінального провадження, щодо аргументації (обґрунтування) тверджень, що стосуються кримінального провадження, за допомогою доказів (фактичних даних) для доведення своєї позиції або спростування позиції протилежної сторони.

1.2. Співвідношення кримінально-процесуального доказування та пізнання

Один з аспектів розуміння кримінально-процесуального доказування полягає насамперед в його розгляді як пізнавальної діяльності. Тобто кримінально-процесуальне доказування повинно бути підпорядковане загальним законом та положенням пізнання, його ідеям.

В. Г. Гончаренко зазначає, що пізнання являє собою, перш за все, сприйняття об'єктивного світу за допомогою органів чуттів. Проте воно не може обмежуватися лише відчуттєвим сприйняттям. Відчуття – перша ланка пізнання. Сформульована в філософії знаменита гносеологічна тріада вказує, що дійсний шлях пізнання пролягає від живого споглядання до абстрактного мислення, а від нього – до практики. ...пізнання являє собою діяльність, метою якої є одержання істинного знання про будь-який об'єкт, незалежно від рівня завдань, які стоять перед тим, хто пізнає, та від ступеня загальності одержаних в результаті пізнання знань [13, с. 4].

Пізнання – це процес добування, осмислення та використання інформації, за допомогою якої і формується знання про об'єкт, який пізнається [53, с. 57].

В той же час кримінально-процесуальне доказування має свої специфічні риси та властивості, що відрізняють його від інших форм та видів пізнання. М. М. Михеєнко підкреслював, що коли ми говоримо про гносеологічну сутність кримінально-процесуального доказування як особливого виду пізнання

дійсності, ми мусимо ставити знак рівняння, ідентичності між доказуванням і пізнанням [49, с. 8]. Дослідниками цього питання виділяється різна кількість відмінностей. Так, наприклад Ю. П. Боруленков, досліджуючи юридичне пізнання в розрізі загальнотеоретичної юриспруденції, виділяє такі особливості як:

- предмет юридичного пізнання - фактичні обставини конкретної справи, а не поодинокі факти або закономірності розвитку природи і суспільства;
- число фактів, що підлягають пізнанню, обмежені встановленням кола істотних обставин справи, тобто. предметом доказування;
- процес пізнання обмежений в часі і має строго визначену процесуальну форму;
- суб'єктами юридичної пізнання є лише особи або органи, уповноважені на відповідну діяльність законом;
- юридичне пізнання підпорядковане одночасно законам пізнання, логічним законам мислення і законам, які встановлюються за державою;
- юридичне пізнання здійснюється за допомогою специфічних засобів, прямо вказаних у законі [4, с. 53].

В свою чергу В. Г. Гончаренко вказує на те, що пізнання в сфері кримінального судочинства являє собою процес досягнення знання про стани, прояви, обставини й причинно-наслідкові зв'язки конкретної події минулого, яка викликала необхідність правового регулювання, уповноваженими законом та іншими особами за допомогою будь-яких непротиправних засобів і методів без обмеження в часі. Результати судового пізнання у вигляді одержаних знань (інформації) можуть бути орієнтиром у процесуальному доказуванні, а певна їх частина, одержана під час судового розслідування і судового розгляду з дотриманням встановлених законом процедур, може стати змістовним наповненням джерел процесуальних доказів [13, с. 7].

В. М. Тертишник зазначає, що із гносеологічної та юридичної точки зору доказову діяльність можна представити як пізнавальний процес, що здійснюється у визначеній в законі процесуальній формі і супроводжується фіксацією (протоколюванням та технічним документуванням) самого такого процесу, що вимагає додаткової логістики, то не можна не підкреслити і такої обставини: на відміну від пізнання в інших галузях практичної діяльності, пізнавальна робота слідчого здійснюється відносно події минулого, про обставини якої може бути недостатньо збережених джерел інформації; таке пізнання потребує максимально можливої швидкості, оскільки з плином часу залишені сліди можуть втрачати свою інформативність; таке пізнання має носити невідкладний і комплексний характер та здійснюється в умовах реального браку часу та ще й в обмеженні законом строки; таке пізнання відбувається нерідко в умовах фактичної протидії з боку зацікавлених осіб. Це потребує застосування виваженої і ефективної технології такого дослідження [79, с. 7].

В. В. Вапнярчук до особливостей кримінально-процесуального доказування як пізнання відносить:

- специфічність предмета пізнання у кримінальному процесуальному доказуванні, яким є не загальні закономірності природи й суспільства, а конкретні факти минулого чи теперішнього (а подекуди й майбутнього);
- необхідність фіксації й документування кримінального провадження і прийняття відповідних процесуальних рішень;
- обмеженість кримінального процесуального доказування строками;
- регламентованість доказування законом;
- для пізнання обставин злочину характерними є їх повторюваність, циклічність сприйняття, що гарантує досягнення правильного результату (цьому сприяє стадійність кримінального провадження);

– на відміну від пізнання в інших галузях практичної діяльності, пізнавальна робота у кримінальному провадженні здійснюється щодо події минулого (тобто таке пізнання є ретроспективним);

– кримінальне процесуальне пізнання (доказування) досить часто відбувається в умовах фактичної протидії заінтересованих осіб [7, с. 57].

А. С. Степаненко вважає, що кримінально-процесуальному доказуванню (пізнанню) характерні наступні особливості:

1) Направленість. Тобто доказування (пізнання) направлено на встановлення тих обставин, які необхідні для прийняття певного рішення. В рамках застосування стандарту доказування «поза розумним сумнівом», таке рішення є «основним», тобто рішення, що приймається під час судового розгляду, та має бути прийняте лише при наявності обставин, що зазначені в предметі доказування (обставини, що підлягають доказуванню) в залежності від види процедури (кримінально-процесуальної форми) та окремих елементів складу злочину, в рамках якого обвинувачується певна особа.

2) Ретроспективність. Тобто обставини, що необхідно встановити, мали місце в минулому, а тому недоступні для безпосереднього дослідження та відсутні в дійсності, в рамках якої проводиться їх доказування (пізнання). Хоча, як стверджує автор, потрібно зазначити, що окремі обставини, як результат кримінального правопорушення (наприклад, вид та розмір шкоди) та обставини, що характеризують особу обвинуваченого, є обставинами теперішнього та можуть бути нами дослідженні безпосередньо. Хоча, знов-таки, зазначає дослідник, що останнє стосується конкретної особи, причетність якої ще потрібно доказати (пізнати та аргументувати), та чії дії є частиною минулого.

3) Опосередкованість. Тобто неможливість безпосереднього пізнання обставин кримінального правопорушення, обставин минулого зараз, знаходячись в теперішньому, тобто тісно пов'язане з властивістю ретроспективності. Окрім цього, суб'єкти кримінального процесу, такі як

слідчий, прокурор, суддя та присяжний, навіть якщо і безпосередньо були свідками досліджуваної події (минулого), вже не можуть бути даними суб'єктами та будуть допитані іншим слідчим, прокурором та суддею/присяжним в силу вимоги неупередженості. Опосередкованість також стосується й дослідження слідів події, що іменується в КПК України та літературі як «збиранням» і, що, в окремих джерелах називається «формуванням», «отриманням». Наполягаючи на активній стороні такої діяльності слідчого, на пошуку таких слідів (вирішення питання щодо їх належності події кримінального правопорушення), їх інтерпретуванні, та фіксуванні. Сліди є мостом між подією та теперішнім, проте це не дорівнює самій події, тобто має місце опосередковане дослідження обставин минулого.

4) Формалізм. Кримінально-процесуальне доказування (пізнання) здійснюється лише в тих формах і видах та лише тими суб'єктами, що прямо передбачені в законі; порушення даних вимог веде до визнання отриманої інформації недопустимим доказами та не може бути покладено в основу процесуального рішення.

5) Строковість. Доказування (пізнання) має часові обмеження в силу обмеженості в людських, часових та фінансових ресурсах, якими володіє держава та які виражені як в нормах КПК України щодо обмеженості досудового розслідування чіткими строками, так і судового розгляду, який має бути закінчений в розумний строк. З іншого боку, законодавець прямо передбачає строки давності притягнення особи до кримінальної відповідальності [74, с. 46].

Т. В. Лукашкіна та М. М. Стоянов до таких особливостей кримінально-процесуального доказування як форми пізнання відносять:

– предмет пізнання в кримінальному судочинстві має свою специфіку – це не загальні закономірності природи та суспільства, а конкретні факти минулого та теперішнього, які в загальному вигляді зазначені в законі;

– на здійснення пізнання уповноважені тільки певні суб'єкти, для яких така діяльність є юридичним обов'язком; інші суб'єкти, які мають у справі особисті інтереси (підозрюваний, обвинувачений, потерпілий, цивільний позивач та відповідач), а також особи, які захищають або представляють їхні права та інтереси (захисники, законні представники та представники) мають право брати участь у доказуванні в певних процесуальних формах (надавати докази, заявляти клопотання т.ін.);

– процес доказування докладно регламентовано законом, він здійснюється у відповідній процесуальній формі, яка покликана, з одного боку, гарантувати правильне встановлення необхідних обставин, а, з іншого, – забезпечити додержання прав осіб, які залучаються до участі в кримінальному судочинстві;

– процес пізнання в кримінальному судочинстві обмежений певними строками (наприклад, строки призначення справи до попереднього розгляду, до судового розгляду). Встановлення строків провадження в кримінальній справі покликано забезпечити реальні можливості для збирання доказів і розкриття злочину, зробити ефективним кримінальне покарання, наблизивши його до моменту вчинення злочину. Розгляд та вирішення кримінальної справи у визначені строки забезпечує і права обвинуваченого, зокрема, Європейська конвенція про захист прав людини та основоположних свобод 1950 року передбачає право особи, яку притягнуто до кримінальної відповідальності, на справедливий публічний розгляд справи в розумні строки (ч. 1 ст. 6);

– комунікативний характер пізнання в кримінальному процесі – результати пізнання мають певного адресата, висновки, які зробив на підставі доказування слідчий, з якими погодився прокурор, стають предметом судового дослідження, рішення суду має бути мотивованим і переконливим, як для суб'єктів, які брали участь у розгляді справи, так і для інших осіб; в правильності висновків у кримінальній справі зацікавлене суспільство, і саме в публічних інтересах здійснюється доказування в кримінальному судочинстві;

– необхідність прийняття рішення – незалежно від того, чим завершується доказування, в справі повинно бути винесено рішення, яке повідомляється зацікавленим особам;

– пізнання досить часто провадиться в умовах, коли суб'єкту, що здійснює доказування, протистоїть особа, яка не зацікавлена у встановленні фактичних обставин, іноді така особа докладає зусиль, щоб перешкодити одержанню необхідних доказів, перекручує певні дані [41, с. 215].

Тобто дослідники позначають, що кримінально-процесуальне доказування є формою пізнання, яка має певні властивості, як то специфічний предмет пізнання, строковість, опосередкованість, форма здійснення доказування, суб'єкти доказування, необхідність прийняття рішення.

Певні дослідники вказують на різницю між кримінально-процесуальним доказуванням та кримінально-процесуальним пізнанням. Так, наприклад, Р. Г. Домбровський відокремлює кримінально-процесуальне пізнання від доказування за тимчасовою ознакою, вказуючи, що збирання слідчим фактичних даних є для нього пізнавальним процесом а не доказуванням, оскільки слідчий стає суб'єктом доведення лише тоді, коли результати пізнання він викладає в постанові про припинення кримінальної справи і обвинувальному висновку [20, с. 18].

О. В. Левченко в свою чергу, розрізняє вказані поняття в залежності від можливості застосування до учасників кримінального судочинства примусових заходів для вирішення завдань доказування [44, с. 24].

В той же час, як зазначає Н. В. Пальчікова, можливо вести мову про багаторівневу структуру кримінально-процесуального пізнання, пропонуючи трохрівневу структуру, з точки зору ступеня пізнання юридичного факту.

Першим рівнем кримінально-процесуального пізнання є знання, отримані конкретним суб'єктом з джерел, не передбачених процесуальним або матеріальним законодавством. Знання, що стосуються справи, можуть бути отримані у вигляді орієнтуючої інформації (наприклад, повідомлення в ЗМІ,

анонімні повідомлення, чутки і т.п.). Цей рівень пізнання прийнято позначати як буденне знання про юридичний факт. Воно не є кримінально-процесуальним, оскільки не відповідає наведеним вище ознаками доведення.

Другий рівень кримінально-процесуального пізнання становить непроцесуальна юридична інформація, до якої можуть бути, на погляд Н. В. Пальчікової, віднесені відомості, отримані в результаті оперативно-розшукової діяльності. Цей вид пізнавальної діяльності може передувати доведенню або здійснюватися паралельно з ним, граючи допоміжну роль. Як зазначає Е. А. Доля, пізнання в оперативно-розшуковій діяльності є самостійним видом пізнання і має бути строго відмежоване від кримінально-процесуального пізнання, оскільки йому притаманні специфічні особливості. До числа таких, крім кримінально-процесуальної форми, автор відносить розширені можливості використання в оперативно-розшуковому доказуванні безпосереднього чуттєвого пізнання обставин і фактів, що мають значення для даної діяльності [19, с. 12]. На відміну від кримінально-процесуального пізнання, яке, має ретроспективний характер, в оперативно-розшуковій діяльності в більшій мірі здійснюється пізнання обставин і фактів в тому реальному просторі і часі, в яких вони існують і розвиваються в дійсності.

В якості третього рівня кримінально-процесуального пізнання можна, на думку вченого, позначити відомості, отримані виключно в рамках процесуального та матеріального законодавства. Саме цей рівень, на переконання дослідника, є, власне, кримінально-процесуальним пізнання, коли суб'єкт доведення оперує не фактами, а відомостями про них, що поміщений у необхідну процесуальну форму. При цьому відомості про факти можуть бути відомі суб'єкту доказування раніше, ніж вони стануть змістом відповідного доказу, тобто раніше, ніж вони будуть отримані і закріплені в порядку, встановленому кримінально-процесуальним законом [55, с. 329].

На нашу думку таке протиставлення кримінально-процесуального доказування та кримінально-процесуального пізнання не є коректним, оскільки

кримінально-процесуальне доказування, відповідно до ч. 2 ст. 91 КПК України є засобом встановлення (пізнання) обставин, що мають значення для кримінального провадження. Тобто тільки лише таким шляхом можливо формування доказів, що згідно ч. 3 ст. 17 КПК України, є єдиним підґрунтям для підозри та обвинувачення («Підозра, обвинувачення не можуть ґрунтуватися на доказах, отриманих незаконним шляхом»). Формування доказів можливо лише шляхом проведення процесуальних дій у визначеному законом порядку, належними суб'єктами. Таким чином кримінально-процесуальне пізнання поза межами кримінально-процесуальної форми не може бути використано у кримінальному провадженні, а отже можна стверджувати, що з ґносеологічної точки зору між кримінально-процесуальним пізнанням та кримінально-процесуальним доказуванням в рамках кримінального провадження різниці не має.

Розділ 2. ПРЕДМЕТ ДОКАЗУВАННЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

2.1. Поняття та структура предмета доказування

В теорії доказів одну ключових проблем складає саме поняття предмета доказування у кримінальному провадженні. Правильне його визначення дозволяє встановити конкретну задачу, напрямки та межі розслідування і судового розгляду провадження, зробити їх направленими і послідовними, що призведе, в кінцевому результаті, до встановлення об'єктивної істини у справі.

Як слушно зазначає Т. В. Лукашкіна в науці кримінального процесуального права та в практиці поняття «предмет доказування» є досить ustalеним, а от щодо визначення цього поняття, структури, навіть необхідності визначення у чинному законодавстві переліку обставин, які складають предмет доказування, висловлені різні думки [47, с. 297].

Наприклад, автори «Теорії доказів у радянському кримінальному процесі» визначають предмет доказування як систему обставин, що виражають властивості і зв'язки досліджуваної події, які суттєві для правильного вирішення кримінальної справи і реалізації в кожному конкретному випадку завдань судочинства [78, с. 139].

П. А. Лупинська, в свою чергу, визначала предмет доказування як юридично значимі фактичні обставини, які передбачені в кримінальному та кримінально-процесуальному законі та які підлягають встановленню за допомогою доказів для прийняття рішень у справі в цілому або з окремих правових питань [81, с. 294].

Ю. М. Грошевий та С. Н. Стахівський вважають, що предмет доказування включає всі факти і обставини, які підлягають встановленню в кожній кримінальній справі [15, с. 19].

А. Р. Белкін, Р. С. Белкін вважали, що предмет доказування – це “срез” властивостей, які мають відношення до кримінального правопорушення як

обставини об'єктивної дійсності, пізнання яких необхідно для вирішення завдань кримінального процесуального законодавства. Предмет доказування є юридичні обставини і сторони кримінального правопорушення відносно якого слідчий, прокурор проводять досудове розслідування, а суд судовий розгляд. Всі обставини, які підлягають визначенню вони необхідні для ухвалення судом вироку [2, с. 35].

В свою чергу, Л. М. Лобойко та О. А. Бапчук, визначають предмет доказування як коло обставин, що підлягають доказуванню у кримінальних справах, та вказують, що регламентувати у кримінальному процесуальному законодавстві повний перелік обставин, що є обов'язковими для встановлення у кожній справі, неможливо, оскільки кожна кримінальна справа є унікальною за «набором» обставин, які треба встановити. Та стверджують, що сторони кримінального провадження самостійно визначають коло питань, що є необхідними для дослідження [46, с. 171-173].

Тобто можна зробити висновок, що, незважаючи на таку поліваріантність у визначеннях, усі автори виходять з позиції, що під предметом доказування необхідно розуміти певну систему обставин та/або фактів, які прямо передбачені законом (ст. 91, 485, 505 КПК України), встановлення яких є обов'язковим для прийняття підсумкових рішень по кожному кримінальному провадженню.

Так відповідно до ст. 91 КПК України до них відносяться:

1) подія кримінального правопорушення (час, місце, спосіб та інші обставини вчинення кримінального правопорушення);

2) винуватість обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення, форма вини, мотив і мета вчинення кримінального правопорушення;

3) вид і розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, а також розмір процесуальних витрат;

4) обставини, які впливають на ступінь тяжкості вчиненого

кримінального правопорушення, характеризують особу обвинуваченого, обтяжують чи пом'якшують покарання, які виключають кримінальну відповідальність або є підставою закриття кримінального провадження;

5) обставини, що є підставою для звільнення від кримінальної відповідальності або покарання;

б) обставини, які підтверджують, що гроші, цінності та інше майно, які підлягають спеціальній конфіскації, одержані внаслідок вчинення кримінального правопорушення та/або є доходами від такого майна, або призначалися (використовувалися) для схилення особи до вчинення кримінального правопорушення, фінансування та/або матеріального забезпечення кримінального правопорушення чи винагороди за його вчинення, або є предметом кримінального правопорушення, у тому числі пов'язаного з їх незаконним обігом, або підшукані, виготовлені, пристосовані або використані як засоби чи знаряддя вчинення кримінального правопорушення;

7) обставини, що є підставою для застосування до юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру.

При чому, як зазначає В. П. Гмирко, що було б логічніше вважати, що предметом доказування є не така собі сукупність «застиглих» у минулому правнорелевантних фактів і обставин кримінальної справи, а знання юридична конструкція – процесуальна норма, яка являє собою, так би мовити, юридичний проект продукту діяльності доказування, нормативний схематизм організації правного інобуття правнорелевантної події минулого [10, с. 60]. Тобто автор зазначає на необхідність розгляду предмету доказування як певної сукупності обставин належних, релевантних до події кримінального правопорушення як правової конструкції «злочин» (суб'єкт, об'єкт, об'єктивна та суб'єктивна сторони). На ідеї саме «правнорелевантності» вказують й інші автори [24, с. 217]. Втім, все одна передбачається певна сукупність «правнорелевантних», як вказує В. П. Гмирко, обставин та фактів кримінального правопорушення передбачених КПК України.

Таку сукупність обставин в науці кримінального процесу прийнято поділяти на три умовні групи (*структура предмета доказування*):

- кінцеву мету доведення (доказування);
- проміжні (доказові) факти;
- допоміжні факти [41, с. 224].

При чому, іноді, виділяють окремо «головний факт доказування». Так, наприклад, М. С. Строгович виділяв у складі предмета доказування головний факт, доказові факти, наслідки злочину та обставини, що сприяли вчиненню злочину. Автор писав: «Поняття головного факту означає лише, що саме його встановлення є безпосереднім завданням доказування, і поки головний факт не доведений, справа не може вважатися правильно вирішеною» [76, с. 111]. Доказові ж факти – це факти, які викривають і виправдовують обвинуваченого [77, с. 285].

До доказових фактів, зокрема, відносять: факти неприязних стосунків між підозрюваним і потерпілим, погроза розправою, виявлення в підозрюваного викраденої речі, наявність на місці вчинення кримінального правопорушення слідів, залишених підозрюваним, наявність або відсутність у нього алібі. Доказові (проміжні) факти можуть використовуватися як для підтвердження підозри (обвинувачення), так і для її спростування. Специфіка доказових (проміжних) фактів, яка принципово відрізняє їх від обставин, що підлягають доказуванню (тобто, які входять до загального предмета доказування), полягає в тому, що вони: (а) не мають і не повинні мати нормативного закріплення, оскільки (б) не є ні загальними, ні однаковими для всіх кримінальних проваджень, а є специфічними для кожного провадження щодо конкретного кримінального правопорушення [43, с. 125]. Незважаючи на це, доказові (проміжні) факти підлягають доказуванню, оскільки в силу свого зв'язку з обставинами, передбаченими законом як такі, що повинні бути доказані, вони виступають його доказами.

Як зазначалось, поруч з доказовими (проміжними) в теорії виділяють

також допоміжні факти, під якими за звичай розуміють обставини, які є засобами виявлення й перевірки інших обставин (у тому числі й доказових (проміжних) фактів) [43, с. 122]. Ці обставини теж мають значення для кримінального провадження, і відповідно самі також повинні бути доказані. До допоміжних фактів належать обставини, що свідчать про дотримання порядку проведення окремих слідчих (розшукових) дій (приміром, показання осіб, які брали участь у проведенні огляду як поняті, про те, де вони знаходилися під час проведення слідчої (розшукової) дії), про належність суб'єкта, залученого до проведення певної дії (наприклад, про кваліфікацію спеціаліста чи експерта) тощо [7, с. 94].

Дещо іншу структуру предмету доказування пропонує В. В. Вапнярчук, який вказує, що в її основі має бути ступінь спільності характеру (ступінь конкретизації) суспільних відносин щодо певних обставин кримінального правопорушення, які визначаються залежно від певної матеріально-правової основи у вигляді положень Загальної чи Особливої частини кримінального закону (зокрема, тих, які визначають поняття кримінального правопорушення, елементи його складу, окремі види правопорушень, обтяжуючі та пом'якшуючі обставини тощо). Також, такий поділ (градація) предмету доказування, як зазначає автор, здійснюється за принципом співвідношення загального, окремого й особливого. За вказаними вище критерієм і принципом поділу можна виділити:

- загальний;
- родовий;
- спеціальний;
- безпосередній.

Загальний предмет доказування – це сукупність суспільних відносин з приводу закріплених у законі обставин, на які повинно бути спрямоване кримінально-процесуальне доказування (структура і зміст цих обставин регламентовані ст. 91 КПК та нормами Загальної частини кримінального

закону).

Родовий предмет доказування – це певна частина суспільних відносин з приводу обставин вчинення таких же або подібних кримінальних правопорушень. Він визначається на рівні норм Особливої частини кримінального закону, в яких сформульовані конкретні юридичні ознаки вчинених кримінальних правопорушень (об'єкт, об'єктивна сторона, суб'єктивна сторона, суб'єкт). Саме щодо цього рівня градації предмета доказування розробляються методичні рекомендації та криміналістичні методики розслідування того чи іншого правопорушення, а також роз'яснення вищих судових інстанцій.

Спеціальний предмет доказування – це певна частина суспільних відносин з приводу обставин вчинення кримінальних правопорушень, характер яких залежить від певного провадження. Він визначається на рівні норм Особливої частини кримінального закону, в яких сформульовані конкретні юридичні ознаки вчинених кримінальних правопорушень та норм ст. 91 КПК і окремих глав КПК України, які регламентують порядок так званих особливих проваджень (зокрема, ст. 485 КПК у провадженнях щодо неповнолітніх та ст. 505 КПК у провадженнях щодо застосування примусових заходів медичного характеру).

Безпосередній (індивідуальний) предмет доказування – це сукупність суспільних відносин щодо обставин, які повинні бути встановлені в конкретному кримінальному провадженні залежно від певних, притаманних саме вчиненню конкретного кримінального правопорушення, фактичних обставин. На цьому рівні вимоги закону щодо загальних обставин, які підлягають доказуванню (ст. 91 КПК), а також щодо обставин вчинення крадіжки, вбивства тощо, «проектуються на обставини» конкретного кримінального правопорушення, набуваючи неповторних, індивідуальних рис [6, с. 241].

Така класифікація, беззаперечно, має право на існування, проте в даному

випадку, на нашу думку, залишаються поза увагою проміжні (доказові) та допоміжні факти, які має входити або до родового предмету доказування, чи/та індивідуального предмету доказування. Тобто відсутнє будь-яке позначення таких фактів у структурі предмета, їх аналіз та доказове значення. Також, необхідно зазначити, що виділення спеціального предмету доказування не є обґрунтованим, оскільки, такий предмет доказування включає в себе так званий загальний предмет доказування (тобто обставини зазначені у ст. 91 КПК) та певні специфічні обставини притаманні для певних особливих проваджень (провадження щодо неповнолітніх – ст. 485 КПК та провадження щодо застосування примусових заходів медичного характеру – ст. 505 КПК. Такі обставини не формують окремих предмет доказування, а лише уточнюють, доповнюють його.

Дана позиція піддавалася критиці й іншими науковцями. Так наприклад, С. М. Стахівський піддає критиці спроби розподіляти предмет доказування на декілька видів: загальний предмет доказування, родовий (щодо окремих видів злочинів), спеціальний (у справах про суспільно небезпечні діяння неосудних і злочини неповнолітніх) та індивідуальний, у кожній конкретній справі. Автор наголошує, що «законодавець формулює лише родові властивості даного процесуального інституту і надає можливість органам досудового розслідування та суду конкретизувати їх з урахуванням обставин кримінальної справи» [73, с. 30].

І. М. Козьяков також зазначає, що обрана законодавцем лінгвістична конструкція для визначення предмета доказування в кримінальних провадженнях за участю неповнолітніх передбачає не підміну, а деталізацію і конкретизацію загального предмета доказування [33, с. 88].

Інші науковці, зокрема М. С. Строгович, заперечують наявність загального й родового предмета доказування, стверджуючи, що під час досудового розслідування та судового провадження коло обставин, які підлягають доказуванню, може неодноразово змінюватись як у напрямку розширення, так і

звуження [76, с. 121]. Також, Ф. Н. Фаткуллін стверджує, що в змісті предмета доказування кожна обставина (факт) визначена не як одинична, а як загальна категорія, що здатна охопити будь-які прояви окремого явища [84, с. 207].

Інше важливе питання при розгляді предмету доказування, та його структури стосується поняття головного факту доказування. М. А. Чельцов пропонує розмежовувати «вузьке» і «широке» поняття предмета доказування [71, с. 129]. Під предметом доказування в «вузькому» розумінні слова він розуміє обставини, що утворюють склад злочину, а в «широкому» - всю сукупність обставин, що підлягають доказуванню. Фактично мова йде про виділення головного факту в структурі предмета доказування.

В. О. Лазарева розмежовує такі поняття як «головний факт», предмет доказування» та «обставини, що підлягають доказуванню». Вона визначає «головний факт» як сукупність обставин, що складають склад злочину, або факт вчиненням злочину особою, що сформульовано нормативно як «серцевина» предмету доказування (або кінцевої мети доказування), хоча по змісту ці обставини рівнозначні. «Предмет доказування» на її думку, представляє з себе узагальнене (нормативне) вираження обставин, що підлягають доведенню, які конкретизують та поглиблюють його, наповнюючи його змістом [43, с. 142].

На підтримку такої позиції можна навести положення ст. 368 КПК України, в якому визначені питання, що вирішуються судом при ухваленні вироку. Так перші три питання можна визначити, як головний факт доказування, а саме:

- 1) чи мало місце діяння, у вчиненні якого обвинувачується особа;
- 2) чи містить це діяння склад кримінального правопорушення і якою статтею закону України про кримінальну відповідальність він передбачений;
- 3) чи винен обвинувачений у вчиненні цього кримінального правопорушення. Схожим чином розташовані подібні питання й у ч. 1 ст. 284 КПК України, яка передбачає підстави для закриття кримінального

провадження. Тобто вказані питання у ст. 368 та ч. 1 ст. 284 КПК України, є вирішальними при вирішенні кримінально-правового спору та вирішення винуватості особи.

Окремо слід зупинитися на питанні *локального предмету доказування*, що виділяється окремими науковцями. Основою виділення такого локального предмету доказування виступає перелік фактичних обставин, що підлягають встановленню для прийняття проміжного кримінально-процесуального рішення, не вирішуючи його по суті [75, с. 405]. Так прикладом такого локального предмету доказування можуть виступати обставини передбачені для зупинення досудового розслідування, вирішення питання про надання дозволу на обшук житла чи іншого володіння особи. Також окремо можна виділити обставини, що передбачені для застосування заходів забезпечення. Так, якщо мова йде про застосування більшості заходів забезпечення то доцільно вести мову щонайменше про два рівня фактичних обставин: загальний, тобто фактичні обставини, що підлягають встановленню при вирішенні клопотань про застосування всіх заходів забезпечення (ч. 3 ст. 132 КПК України) та спеціальний, що залежить від того про застосування якого заходу забезпечення вирішуються питання. При застосуванні ж запобіжних заходів окрім цих двох, додається ще один проміжний рівень – наявність ризиків, які дають достатні підстави слідчому судді, суду вважати, що підозрюваний, обвинувачений, засуджений може здійснити спробу протидії кримінальному провадженню у формах, що передбачені ч. 1 ст. 177 КПК України [21, с. 165]. Тобто мова йде про деяку сукупність фактичних обставин необхідних для ухвалення проміжних кримінально-процесуальних рішень та не входить до структури предмету доказування.

Таким чином, можна стверджувати, що в структурі предмету доказування можна виокремити, кінцеву мету доказування, доказові та допоміжні факти, при чому у структурі предмету доказування можна окремо виділити головний факт доказування як ядро предмету доказування та який представлений

схематично у вигляді перших трьох питань, що підлягають доказуванню у ч. 1 і 2 ст. 91 та ст. 368 КПК України.

Під самим же предметом доказування необхідно розуміти певну систему обставин та/або фактів, які прямо передбачені законом (ст. 91, 485, 505 КПК України), встановлення яких є обов'язковим для прийняття підсумкових рішень по кожному кримінальному провадженню.

2.2. Особливості предмету доказування у окремих особливих порядках кримінального провадження

Як вже зазначалося предмет доказування складає певну систему обставин та/або фактів, які прямо передбачені законом (ст. 91, 485, 505 КПК України), встановлення яких є обов'язковим для прийняття підсумкових рішень по кожному кримінальному провадженню. Тобто окрім обставин зазначених у ст. 91 КПК України у певних видах особливих проваджень такий предмет, може бути уточнений необхідністю встановлення додаткових обставин. До таких особливих порядків кримінального провадження відносяться кримінальне провадження щодо неповнолітніх (Глава 38 КПК) та кримінальне провадження щодо застосування примусових заходів медичного характеру (Глава 39). Таким чином, необхідно зупинитися на аналізі особливостей предмету доказування у зазначених провадженнях.

Кримінальне провадження щодо неповнолітніх передбачене Главою 38 КПК України та полягає у здійсненні досудового розслідування та судового провадження щодо неповнолітньої особи, в тому числі, якщо кримінальне провадження здійснюється щодо декількох осіб, хоча б одна з яких є неповнолітньою, здійснюється слідчим, який спеціально уповноважений керівником органу досудового розслідування на здійснення досудових розслідувань щодо неповнолітніх. При чому, під час здійснення такого

провадження, згідно ч. 2 ст. 484 КПК України, слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд та всі інші особи, що беруть у ньому участь, зобов'язані здійснювати процесуальні дії в порядку, що найменше порушує звичайний уклад життя неповнолітнього та відповідає його віковим та психологічним особливостям, роз'яснювати суть процесуальних дій, рішень та їх значення, вислуховувати його аргументи при прийнятті процесуальних рішень та вживати всіх інших заходів, спрямованих на уникнення негативного впливу на неповнолітнього.

Як зазначається у літературі спрямованій на вивчення особистості неповнолітнього підозрюваного (обвинуваченого), можна виділити 4 напрями: кримінально-правовий, кримінальний процесуальний, криміналістичний і кримінологічний. Кримінально-правовий напрямок вивчення даних, що характеризують особу підозрюваного, обвинуваченого проводиться для вирішення питання про можливість притягнення особи до кримінальної відповідальності; для правильної кваліфікації дій особи; для правильного застосування заходів кримінальної покарання. Кримінальний процесуальний напрям вивчення особистості неповнолітнього необхідний для здійснення обґрунтованих процесуальних дій (проведення слідчих дій, обрання заходів процесуального примусу тощо). Криміналістичний напрям вивчення даних, що характеризують особистість неповнолітнього, здійснюється для правильного висунення слідчих версій, встановлення всіх епізодів по кримінальній справі і всіх співучасників обвинуваченого, а також для обґрунтованого вибору тактичних прийомів при провадженні окремих слідчих дій [33, с. 365].

Перелік обставин, що підлягають встановленню у кримінальному провадженні щодо неповнолітніх, окрім тих обставин, що вказані у ст. 91 КПК України, включає в себе:

- 1) повні і всебічні відомості про особу неповнолітнього: його вік (число, місяць, рік народження), стан здоров'я та рівень розвитку, інші соціально-психологічні риси особи, які необхідно враховувати при індивідуалізації відповідальності чи обранні заходу виховного характеру. За наявності даних

про розумову відсталість неповнолітнього, не пов'язану з психічною хворобою, повинно бути також з'ясовано, чи міг він повністю усвідомлювати значення своїх дій і в якій мірі міг керувати ними;

- 2) ставлення неповнолітнього до вчиненого ним діяння;
- 3) умови життя та виховання неповнолітнього;
- 4) наявність дорослих підбурювачів та інших співучасників кримінального правопорушення.

Щодо першої груп обставин, необхідно зазначити, що вік неповнолітньої особи необхідно встановлювати з точністю до року, місяця та дня народження. Таке встановлення віку неповнолітнього, відповідно до п. 6 Постанови Пленуму Верховного Суду України № 5 від 16.04.2004 р. «Про практику застосування судами законодавства у справах про злочини неповнолітніх», здійснюється за документами, в яких вказана дата його народження – за паспортом чи свідоцтвом про народження. У разі їх відсутності відповідні дані можна отримати із книги реєстрації актів громадянського стану, довідок органів внутрішніх справ за місцем реєстрації громадян, журналів обліку новонароджених тощо [63]. У разі відсутності такої можливості вік такої особи має бути встановлений за результатом призначеної судово-медичної експертизи відповідно до п. 4 ч. 2 ст. 242 КПК України.

Для встановлення стану здоров'я неповнолітнього мають бути допитані як свідки його батьки або особи, які їх замінюють (опікуни, піклувальники) про те, чи не хворів неповнолітній тяжкими хворобами, чи немає у нього психічних або фізичних вад, які його здібності до логічного мислення, чи не відстає він у розвитку від однолітків. Якщо неповнолітній перебував на обліку у зв'язку з психоневрологічним захворюванням або перебував у лікарні, слід витребувати відповідні медичні документи [39, с. 1006].

У разі якщо відомості, що містяться у документах про перебування неповнолітнього на обліку і лікування у стаціонарі у зв'язку з психоневрологічними захворюваннями, викликають сумнів щодо осудності чи

обмеженої осудності неповнолітнього, то має бути призначена комплексна психолого-психіатрична експертиза для визначення психічного стану підозрюваного (п. 3 ч. 2 ст. 242 КПК України) для вирішення питання про наявність у неповнолітнього підозрюваного чи обвинуваченого психічного захворювання чи затримки психічного розвитку та його здатності повністю або частково усвідомлювати значення своїх дій і керувати ними в конкретній ситуації (ч. 1 ст. 486 КПК України).

Також доцільним є витребування характеристики з навчального закладу або місця роботи, в яких повинно бути відображено ставлення неповнолітнього до навчання, праці, поведінка у навчальній установі або за місцем роботи, його стосунки з друзями. Якщо неповнолітній залишив навчання або роботу, доцільно з'ясувати причини такого вчинку, а також заходи впливу з цього приводу з боку батьків, служби та кримінальної міліції у справах дітей, реагування неповнолітнього на такі заходи. Необхідним також є витребування характеристики з місця проживання, де повинні бути відображені відомості про поведінку в побуті, громадських місцях.

Ставлення неповнолітнього до вчиненого ним діяння може бути встановлено шляхом допиту самого неповнолітнього так і його родичів, друзів, знайомих, потерпілого щодо поведінки неповнолітнього після того, як він скоїв кримінальне правопорушення. Також, як зазначає Гідулянова Є. М., важливим також уявляється встановлення ставлення неповнолітнього до вчиненого ним діяння, з'ясування, чи підлягав би він покаранню за вчинене ним діяння у разі, якби він досяг віку, з якого можливе притягнення до кримінальної відповідальності, чи наявні обставини, що могли би обтяжувати або пом'якшувати покарання особи, у разі, якщо вона на момент вчинення суспільно небезпечного діяння досягла б віку, з якого можливе притягнення до кримінальної відповідальності. Доцільним є також з'ясування даних щодо наявності осіб, які втягнули неповнолітнього до вчинення суспільно небезпечного діяння [11, с. 101].

Умови життя та виховання неповнолітнього також складають предмет доказування у такому провадженні. Як зазначено у п. 3.7. Інструкції про порядок складання звіту про неповнолітнього обвинуваченого у кримінальному провадженні щодо неповнолітніх затвердженого Листом Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних та кримінальних справ № 223-1134/0/4-13 від 18.07.2013, що дані про умови життя та виховання неповнолітнього, що містять інформацію: а) про стосунки в сім'ї: склад сім'ї неповнолітнього, обстановку в ній, взаємини між дорослими членами сім'ї та дорослими і дітьми, ставлення батьків до виховання неповнолітнього, форми контролю за його поведінкою, морально-побутові умови в сім'ї; б) обстановку в школі чи іншому навчальному закладі, чи на виробництві, де навчається або працює неповнолітній, його ставлення до навчання чи роботи, взаємини з вихователями, учителями, успішність у навчанні, поведінка; в) зв'язки і поведінку неповнолітнього поза домом, навчальним закладом та роботою; г) взаємини з однолітками [59].

Також варто зазначити, що відповідно до ч. 1 ст. 314⁻¹ КПК України з метою забезпечення суду інформацією, що характеризує обвинуваченого, а також прийняття судового рішення про міру покарання представник уповноваженого органу з питань пробації складає досудову доповідь за ухвалою суду. Така доповідь має складатися щодо неповнолітнього, стосовно якого прокурором складено клопотання про застосування до нього примусових заходів виховного характеру, та щодо неповнолітнього, який не досяг віку кримінальної відповідальності, за наявності підстави для застосування примусових заходів виховного характеру.

Відповідно до Порядку складання досудової доповіді затвердженої Наказом Міністерства юстиції № 3232/5 від 19.10.2017, досудова доповідь про неповнолітнього обвинуваченого окрім іншого повинна містити соціально-психологічну характеристику (історія правопорушень, соціально-побутові умови, освіта, працевлаштування, стан здоров'я, вживання наркотичних

речовин, алкогольних напоїв, стосунки у суспільстві, в сім'ї, дозвілля та відпочинок, особисті якості та поведінка, ставлення до правопорушення)[62].

Наявність дорослих підбурювачів та інших співучасників кримінального правопорушення відповідно до постанови Пленуму ВСУ № 2 від 27.02.2004 р. «Про застосування судами законодавства про відповідальність за втягнення неповнолітніх у злочинну чи іншу антигромадську діяльність» передбачає втягнення неповнолітнього у злочинну діяльність з боку дорослих осіб. Відповідно до п. 5 вказаної постанови під втягненням неповнолітнього у злочинну чи іншу антигромадську діяльність треба розуміти певні дії дорослої особи, вчинені з будь-яких мотивів і пов'язані з безпосереднім впливом на неповнолітнього з метою викликати у нього рішучість взяти участь в одному чи декількох злочинах або займатись іншою антигромадською діяльністю. Втягнення завжди передбачає наявність причинного зв'язку між діями дорослої особи і виникненням у неповнолітнього бажання вчинити протиправні дії. Зазначений наслідок може досягатися за допомогою всіх видів фізичного насильства (заподіяння тілесних ушкоджень, мордування, катування тощо і психічного впливу (погроза застосувати насильство, завдати матеріальних збитків, зганьбити в очах однолітків та товаришів, позбавити повсякденного спілкування, переконання, залякування, обман, шантаж, підкуп, розпалювання почуття помсти, заздрості або інших низьких почуттів; давання порад про місце й способи вчинення злочину або приховання його слідів; обіцянка приховати сліди злочину, забезпечити грошима, подарунками, розвагами тощо)[61].

Кримінальне провадження щодо застосування примусових заходів медичного характеру передбачене Главою 39 КПК України та полягає у здійсненні досудового розслідування та судового провадження за наявності достатніх підстав вважати, що 1) особа вчинила суспільно небезпечне діяння, передбачене законом України про кримінальну відповідальність, у стані неосудності; або 2) особа вчинила кримінальне правопорушення у стані осудності, але захворіла на психічну хворобу до постановлення вироку.

До обставин, що підлягають встановленню під час досудового розслідування у кримінальному провадженні щодо застосування примусових заходів медичного характеру, відповідно до ст. 505 КПК України відносяться:

1) час, місце, спосіб та інші обставини вчинення суспільно небезпечного діяння або кримінального правопорушення;

2) вчинення цього суспільно небезпечного діяння або кримінального правопорушення цією особою;

3) наявність у цієї особи розладу психічної діяльності в минулому, ступінь і характер розладу психічної діяльності чи психічної хвороби на час вчинення суспільно небезпечного діяння або кримінального правопорушення чи на час досудового розслідування;

4) поведінка особи до вчинення суспільно небезпечного діяння або кримінального правопорушення і після нього;

5) небезпечність особи внаслідок її психічного стану для самої себе та інших осіб, а також можливість спричинення іншої істотної шкоди такою особою;

6) характер і розмір шкоди, завданої суспільно небезпечним діянням або кримінальним правопорушенням.

7) обставини, що підтверджують, що гроші, цінності та інше майно, які підлягають спеціальній конфіскації, одержані внаслідок вчинення суспільно небезпечного діяння або кримінального правопорушення та/або є доходами від такого майна, або призначалися (використовувалися) для схилення особи до вчинення суспільно небезпечного діяння або кримінального правопорушення, фінансування та/або матеріального забезпечення суспільно небезпечного діяння або кримінального правопорушення чи винагороди за його вчинення, або є предметом суспільно небезпечного діяння або кримінального правопорушення, в тому числі пов'язаного з їх незаконним обігом, або підшукані, виготовлені, пристосовані або використані як засоби чи знаряддя вчинення суспільно небезпечного діяння або кримінального правопорушення.

Якщо порівняти даний перелік з переліком передбаченим у ст. 91 КПК України то можна побачити, що специфічними обставинами даного провадження саме є обставини передбачені у пунктах 3, 4, та 5. Інші обставини є тотожними.

Дані обставини встановлюються за результатами судово-психіатричної експертизи, оскільки відповідно до п. 3 ч. 2 ст. 242 КПК України за наявності відомостей, які викликають сумнів щодо осудності чи обмеженої осудності, у слідчого, прокурора виникає обов'язок звернутися до слідчого суді з клопотанням про проведення експертизи для визначення психічного стану підозрюваного.

Особливістю провадження щодо застосування примусових заходів медичного характеру в частині встановлення обставин, що підлягають встановленню, є обставини, щодо характеру і розміру шкоди, завданої суспільно небезпечним діянням або кримінальним правопорушенням. Як зазначає А. В. Даниленко, у даній категорії кримінальних проваджень доказуванню підлягають обставини, які характеризують наслідки діяння неосудної особи (характер і розмір збитку, заподіяного суспільно небезпечним діянням, а також розміри витрат закладу охорони здоров'я на стаціонарне лікування потерпілого від злочинного діяння). Встановлення характеру і розміру заподіяної шкоди передбачає з'ясування характеру і розміру матеріальної, фізичної та моральної шкоди. При цьому, як вказує автор, розмір матеріальної шкоди можна встановити шляхом призначення товарознавчої експертизи. Відшкодування збитків у провадженнях даної категорії має певну специфіку. Адже, особа, яка вчинила суспільно небезпечне діяння у стані неосудності, за наявності у неї майна, може нести матеріальну відповідальність за рахунок цього майна. Якщо ж у неосудної особи майна немає, то матеріальну відповідальність за заподіяну їй діями шкоду повинні нести інші особи, на яких за законом ця відповідальність покладається (батьки, опікуни, піклувальники тощо) [17, с. 59].

Таким чином, предмет доказування включає в себе, так званий, загальний предмет доказування (тобто обставини зазначені у ст. 91 КПК) та певні специфічні обставини притаманні для певних особливих проваджень (провадження щодо неповнолітніх – ст. 485 КПК та провадження щодо застосування примусових заходів медичного характеру – ст. 505 КПК. Такі обставини не формують окремий предмет доказування, а лише уточнюють, доповнюють його.

Розділ 3. МЕЖІ ДОКАЗУВАННЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

3.1. Поняття та значення меж доказування у кримінальному провадженні

Питання меж доказування як і більшість питань теорії доказів у кримінальному провадженні є достатньо дискусійним і однозначна позиція щодо правової природи даного феномену у науці кримінального процесу, на даний час, відсутня. Як зазначають дослідники, межі доказування початково розглядалися науковою спільнотою як поняття тотожне «предмет доказування», що дійсно мало під собою обґрунтування.

Так, Г. М. Мінковський один з перших дослідників меж доказування в результаті свого дослідження прийшов до висновку, що межі доказування по конкретній справі є межами предмету доказування, а тому дані поняття є тотожними [48, с. 4]. Схожої думки притримувався й М. С. Строгович, який зазначав, що предмет доказування є межами та напрямком дослідження у справі [77, с. 361]. Втім, на сучасному етапі розвитку науки кримінального процесу таку точку зору не поділяє абсолютна більшість дослідників вбачаючи під межами самостійне значення [26, с. 197]. При чому позиції авторів розділилися, і під межами доказування у кримінальному провадженні розуміють:

- сукупний обсяг доказової інформації, необхідний і достатній для достовірного встановлення обставин, що входять до предмету доказування, після досягнення якого подальша доказова діяльність втрачає свою доцільність [57, с. 204];

- систему доказів, необхідних для висновку про наявність чи відсутність обставин, що складають предмет доказування [23, с. 41];

- число джерел доказів, необхідну для обґрунтування процесуального рішення [25, с. 64];

- категорію, яка зумовлюється межами кримінальної відповідальності [42, с. 315];

- межі використання доказових можливостей сукупності доказів [34, с. 95];
- межі доказової діяльності, що забезпечують міру (сукупність) знань суб'єкта доказування про обставини справи, яка достатня для прийняття процесуального рішення даного виду [69, с. 199].
- межі доказування вказують на «достатність» доказів шляхом окреслення певних меж, у яких знаходиться достатність доказів ... межі доказування виділяють зі всієї гіпотетично можливої сукупності доказів саме достатню [18, с. 46].

При цьому, важливість та значимість меж доказування не піддається сумніву жодним вченим-процесуалістом. Як зазначають дослідники межі доказування – багатоаспектне, багатокомпонентне поняття, складність визначення якого пов'язана з тим, що відсутні однакові кримінальні справи: різні склади злочинів, різні способи, мотиви та цілі їх вчинення, різні суб'єкти. Тим не менше вірно розкрити поняття досліджуваного поняття, значить навести модель, яка б в більшій мірі враховувала б задачі, цілі, шлях руху до кінцевого результату.

За словами О. В. Левченко, «оптимальне встановлення меж доказування у кримінальній справі має теоретичне і важливе практичне значення, яке виражається в тому, що межі доказування:

- впорядковують процес доказування, а також визначають його межі;
- визначають таку кількість засобів доказування, яке необхідно для встановлення всіх обставин, що підлягають доказуванню у кримінальній справі;
- дозволяють економити кошти доведення;
- визначають повноту дослідження обставин кримінальної справи .

Так, на думку Є. Г. Коваленка, правильне встановлення меж доказування в кримінальному провадженні передбачає:

- забезпечення з необхідною повнотою виявлення обставин, що складають предмет доказування;

– використання з цією метою лише допустимих доказів, причому в обсязі, необхідному для достовірних висновків у справі .

О. С. Старенький підсумовуючи позиції дослідників, наголошує на важливості встановлення меж доказування, вказуючи, що неправильне визначення меж доказування призводить до їх звуження або необґрунтованого розширення. Автор продовжує, що звуження меж доказування призводить до того, що окремі обставини кримінального провадження недостатньо або не в повній мірі досліджуються і, як наслідок, у кримінальному провадженні з'являються прогалини у встановленні тих чи інших обставин злочину, що не дозволяє, всебічно, повно і неупереджено розслідувати кримінальне провадження, розглядати його під час судового розгляду та приймати відповідне законне та обґрунтоване процесуальне рішення. Так само важливо не впасти і до розширення меж доказування, оскільки, як вказує дослідник, таке розширення зумовлює отримання таких доказів, які вже достовірно встановлені або взагалі можуть не стосуватися відповідного кримінального провадження, що, у свою чергу, призводить до затягування досудового розслідування та судового розгляду, що негативно впливає на самих учасників кримінального провадження . З даною позицією важко не погодитися, оскільки самі завдання кримінального провадження вказують на повноту, всебічність дослідження обставин проведення кримінального провадження, що має поєднуватися зі швидкістю, або формулюючи трохи інше, не повинно бути невиправданих, необґрунтованих затримок у проведенні досудового розслідування та судового розгляду кримінального провадження. Межі доказування, як видається, з цією позицією є одним з ключових моментів.

Цікавим видається та кількість визначень меж доказування, що надаються крізь такі показники як об'єм, ширину, глибину, коло, повноту, міру, ступінь, точність та інш. Так, наприклад, М. М. Михеєнко вважав, що межі доказування визначають глибину, ступінь дослідження обставин, коло, обсяг доказів та їх джерел, доказових фактів, процесуальних дій, необхідних для цього [49, с. 105].

Л. М. Корнеєва вважає, що якщо предмет доказування розглядати як межі дослідження обставин справи по горизонталі, то межі доказування, що визначають глибину їх дослідження, можна умовно визначити як межу по вертикалі [28, с. 7].

Ф. Н. Фаткуллін визначав межі доказування як такі межі («граници») цієї діяльності, які виражають повноту слідчих версій, що перевіряються, глибину дослідження фактів (обставин), що підлягають встановленню, обсяг доказів їх джерел, обов'язкових для визнання наявності або відсутності цих фактів, і достатність обґрунтування висновків у справі [84, с. 85].

Проте вказані визначення меж доказування, на жаль, не дають чіткого розуміння меж доказування, оскільки «межі» підміняються іншими термінами, що не дає змогу визначити правову природу досліджуваного правового феномену. Так, наприклад П. С. Елькінд, критикуючи такі визначення зазначав, що в подібних випадках відбувається ототожнення істоти самого інституту з наслідками його застосування, тобто названі показники не є межами доказування, а виступають результатом застосування відповідних меж доказування [14, с. 92].

В. В. Вапнярчук проводить наступну класифікацію поглядів на розуміння суті меж доказування:

- сукупність доказів (або певний обсяг доказового матеріалу), які забезпечують установлення обставин, що мають значення для справи, прийняття законних, обґрунтованих і справедливих рішень;

- межі доказування представляють собою не лиш обсяг доказів, а й необхідні для їх одержання слідчі й судові дії, які забезпечують повне, всебічне й об'єктивне встановлення усіх компонентів предмета доказування у кожній конкретній кримінальній справі;

- «межі доказування» охоплює обставини, які входять до предмета доказування, і доказові (проміжні) факти. Предмет доказування відображає категорію загального для всіх справ даної категорії, межі доказування є

вираженням категорії одиничного для кожної конкретної справи [7, с. 99].

Щодо першого визначення (за класифікацією В. В. Вапнярчука) то, як зазначає сам дослідник, вона є найбільш поширенішою. Зокрема можна навести приклад визначення меж доказування надане в дослідженні Т. В. Лукашкіни та М. М. Стоянова, які визначають межі доказування як деяку ідеальну сукупність доказів, які мають бути зібрані для встановлення всіх обставин, що складають предмет доказування і таким чином забезпечують правильне вирішення справи [41, с. 275].

Л. Д. Удалова притримується схожій позиції зазначаючи, що межі доказування це такий обсяг доказового матеріалу, який забезпечує надійне та достовірне встановлення всіх обставин, що належать до предмета доказування [82, с. 93].

В. Т. Нор під межами доказування розуміє такі межі, які забезпечують повне і достовірне встановлення всіх обставин, що можуть мати значення для справи, необхідну і достатню сукупність доказів, зібрання яких забезпечують в'яснення всіх обставин предмета доказування, а отже, і правильне вирішення кримінальної справи [52, с. 69].

Вже згадуваний, Г. М. Мінковський, наряду з іншими дослідниками, змінивши свої початкові погляди щодо ідентичності предмету та меж доказування вказує на необхідно виокремлення кількісної та якісної сторони. Так вчений зазначає, що з якісної сторони вони припускають визначення такої сукупності доказів, яка могла б забезпечити встановлення кожного елемента предмета доказування, а з кількісної боку вони повинні гарантувати достовірність встановлення цих обставин. Практичне нарощування надійності здійснюється шляхом збирання декількох доказів з «перекриває» один одного вмістом [78, с. 188].

В свою чергу російський дослідник Д. В. Зотов під межами доказування розуміє наявність достатньої сукупності джерел доказів для обґрунтування процесуального рішення, де кількісна сторона поняття джерела доказів повинна

бути виражена у:

- наявності джерела, передбаченого законом (що, по суті, і відображає поняття меж доказування);
- можливе надання в законі на конкретне джерело (необхідні межі доказування), що містить відомості, що обґрунтовують шуканий факт;
- кількості необхідних джерел, які закон цілком може визначити (наприклад, заборона обґрунтування звинувачення єдиним власним визнанням, так само як і можливість виправдання, заснована на єдиному запереченні підсудним своєї вини) [27, с. 142].

При цьому автор стверджує, що кількісна модель меж доведення повинна складатися з наступного: 1) буквально розуміння меж доказування як кількості доказів було б не виправдано в силу дії принципу вільної оцінки доказів і заборони їх сумарним комбінаціям обґрунтовувати процесуальні рішення; 2) розуміння меж доказування як числа доказів, не відповідає на раніше поставлене запитання – мова йде про інформаційні властивості докази, що дозволяють пізнати обставини справи, або про наявність джерела доказу [27, с. 143].

При чому на користь прихильників такої позиції можуть свідчити й положення ч. 1 ст. 94 КПК України, в якому зазначено, що слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд за своїм внутрішнім переконанням, яке ґрунтується на всебічному, повному й неупередженому дослідженні всіх обставин кримінального провадження, керуючись законом, оцінюють кожний доказ з точки зору належності, допустимості, достовірності, а сукупність зібраних доказів - з точки зору достатності та взаємозв'язку для прийняття відповідного процесуального рішення. Тобто саме посилення на сукупність доказів дає змогу науковцям вести мову про межі доказування як певну сукупність доказів.

В. В. Вапнярчук вказує, що для належного розуміння меж доказування слід виділяти два компоненти – сутність меж та критерії її визначення. Перший компонент, вказує автор, полягає в тому, що межі доказування – це границі

доказової діяльності, що забезпечують певний обсяг знань суб'єкта доказування про обставини кримінального правопорушення, з приводу якого здійснюється кримінальне провадження, і який є достатнім для закінчення кримінального процесуального доказування загалом або для прийняття певного процесуального рішення чи здійснення певної процесуальної дії, зокрема. Тут мова йде не про границі того, що підлягає доказуванню, а про межі тієї діяльності, яка утворює зміст процесу доказування.

Другий аспект меж доказування полягає в тому, що для з'ясування моменту досягнення зазначених вище границь доказової діяльності можуть використовуватися різноманітні критерії, якими можуть бути окремі зазначені вище підходи науковців до розуміння меж доказування. Це, зокрема:

- певна сукупність доказів, достатня для висновку про дослідження всіх обставин предмета доказування, – тут критерієм досягнення меж доказування є кількісний показник доказової діяльності. Зрозуміло, що цей показник не має й не може мати якогось цифрового значення; він визначається через термін «сукупність доказів». А це означає, що жоден окремий доказ (приміром, показання про визнання особою своєї винуватості) не є достатнім для висновку про доказаність тієї чи іншої обставини, бо достатньою може бути лише їх сукупність;

- дослідження всіх можливих версій; проведення необхідних слідчих (розшукових) і судових дій, – тут знову можна говорити про певний кількісний характер доказування, однак акцент робиться не на отриманих результатах (доказах), а на шляхах, які до них ведуть;

- ступінь точності знань про обставини, що підлягають доказуванню, їх достовірність або ймовірність – тут в основу визначення моменту досягнення меж доказування покладається якісний показник. Такі знання не повинні суперечити між собою й повинні знаходитися у взаємозв'язку й давати можливість для формулювання однозначних висновків. Пока є суперечливі знання про ті чи інші обставини, висновок про їх доказаність є сумнівним, що

означає недосягнення необхідних меж доказування й необхідність продовження його здійснення [8]. Тобто фактично вчений підкреслює важливість встановлення кількісних та якісних сторін меж доказування, які виступають як певна сукупність доказів необхідна для прийняття відповідного процесуального рішення.

Трохи інші критерії встановлення меж доказування виділяє І. А. Пеліх. Дослідник зауважує, що до них слід віднести:

- предмет доказування;
- принцип повноти, всебічності та об'єктивності дослідження обставин злочину;
- загальновідомі, преюдиційно встановлені обставини і факти, та такі, що презюмуються законом [56, с. 31]. Тобто автор пропонує під межами доказування розуміти і обставини, що входять до предмету доказування, а так само і необхідність дослідження усіх обставин справи, з виключенням загальновідомих та преюдиційних фактів. Втім, що стосуються повноти дослідженням автор вказує: «дослідження буде вважатись повним, якщо в матеріалах кримінальної справи присутня необхідна сукупність доказів, достатня для підтвердження обставин, що підлягають встановленню» [56, с. 32]. Проте таке формулювання, звичайно залишає питання достатньої сукупності доказів як критерію встановлення меж доказування відкритим.

В той же час усі дослідники вказують необхідну, достатню кількість доказів для характеристики меж доказування. Так, В. О. Лазарева вказує на існування кількісної та якісної сторін визначення досягнення меж доказування. Автор вказує, що кількісна сторона меж доказування не може бути виражена в цифрових показниках, тому вона розкривається через поняття «сукупність доказів» і через зіставлення цієї сукупності з предметом доказування. Межі доказування, очевидно, не досягнуті, якщо:

- в справі відсутні докази якої-небудь обставини, що має значення для правильного вирішення справи;

– наявні докази не дозволяють встановити цю обставину з необхідною глибиною і повнотою;

– доведеність цієї обставини викликає сумніви.

Оцінка кількісної характеристики достатності зібраної по справі сукупності доказів здійснюється за внутрішнім переконанням суб'єкта доказування з урахуванням вимоги закону про обґрунтованість процесуального рішення і вироблених практикою стандартів доказування. Межі доказування завжди містять деяку кількість надлишкової інформації, зібраної з метою забезпечення надійності висновку про достатність зібраної сукупності доказів для обґрунтування висновків по кримінальній справі. Така надмірність доказів, на думку В. О. Лазаревої, вважається виправданою.

Якісна сторона меж доказування проявляється у взаємозв'язку і несуперечності наявних доказів, що дозволяють формувати висновки в одному напрямку. Навіть дуже велика кількість зібраних органом розслідування доказів не є мірилом меж доказування, якщо ці докази дозволяють обґрунтувати взаємовиключні висновки.

Суперечливі докази означають і протиріччя в встановлених обставин справи, тому поки істотні суперечності не усунуто, висновок про доведеність обставин справи продовжує залишатися сумнівним, чи не достовірним, а значить, потрібно продовження доведення [40, с. 45].

Таким чином, можна стверджувати, що межі доказування виступають певною необхідною сукупністю доказів, що є достатньою для прийняття процесуальних рішень.

При визначенні необхідної, достатньої сукупності доказів, потрібно виходити з кількісного та якісних показників, де під кількісним показником слід мати на увазі можливість доведення усіх обставин справи, тобто предмету доказування, а під якісними – достовірність такої сукупності доказів, що не залишає розумних сумнівів у існуванні факту, що оспорується, тобто винуватості особи

3.2. Співвідношення меж доказування та предмета доказування у кримінальному провадженні

Як вже було зазначено, зв'язок меж доказування з предметом доказування є загальновизнаним. При чому, як зазначають автори, відмінності в класифікації обставин і фактів, що входять до предмету доказування, безпосередньо впливають на зміни меж доказування [50, с. 90].

Необхідно позначити позицію серед окремих науковців щодо тотожності предмета та меж доказування. Проте така позиція піддається певній критиці. Так, М. М. Михеєнко, критикуючи зазначену точку зору, наголошував на тому, що зазначені поняття хоч і взаємопов'язані, але не рівнозначні, кожне з них має тільки йому притаманний юридичний зміст і призначення у кримінально-процесуальному доказуванні, оскільки предмет доказування в кримінальному провадженні, на думку науковця – це сукупність передбачених кримінально-процесуальним законом обставин, встановлення яких є необхідним для вирішення заяв і повідомлень про злочини, кримінальної справи у стадії виконання вироку, а також для вжиття процесуальних профілактичних заходів у справі [49, с. 99], а межі доказування – це такий обсяг доказового матеріалу (доказів та їх джерел), який забезпечить надійне, достовірне встановлення всіх обставин, що входять до предмета доказування, правильне вирішення справи та вжиття заходів для запобігання злочинам [49, с. 101].

Як зазначає В. В. Вапнярчук, що не варто змішувати поняття «меж доказування» та «предмету доказування», зазначаючи, що при виокремленні додаткових обставин, що підлягають доказуванню але не включені до ст. 91 КПК України, то тут потрібно вести мову про градацію предмета доказування на певні рівні, а не про «межі доказування» [7, с. 258]. Тобто мова йде про доказові та допоміжні факти.

Щодо співвідношення предмета доказування і меж доказування то досить поширеною є позиція у виді зображення системи координат, на одній вісі якої знаходиться предмет доказування, а на іншій – межі доказування. Чим далі

просуватися по вісі меж доказування, тим більше глибоко і детально будуть встановлюватися елементи предмета доказування, тим більше доказів буде зібрано під час досудового розслідування, тим більш буде їх значущість [72, с. 45]. Схожої думки притримується Л. М. Карнеєва, яка зазначає, що межі визначаються сукупністю доказів, необхідних для визнання обставин, які входять до предмета доказування, достатньо встановленими [29, с. 104].

А. С. Александров та С. А. Фролов зазначають, що якщо предмет доказування відповідає на питання про спрямованість доведення, то межі доказування вказують на засоби забезпечення достовірності пізнання фактів і обставин складають предмет доказування. Таким чином, взаємодія між предметом і межами доказування є взаємодія між кінцевим продуктом і засобами його досягнення. Домінуюча роль у цій взаємодії належить предмету доказування, оскільки саме він становить об'єктивну передумову встановлення тих чи інших меж доказування [1, с. 101]. Тобто предмет та межі доказування співвідносяться між собою як ціль і засіб доказування.

Цікавою є, також, позиція російського дослідника Ю. П. Боруленкова, який зазначає, що поняття «меж доказування» залежить від розмежування понять «пізнання» та «доказування». У суді поняття «доказування» в умовах змагального процесу жорстко пов'язане з висуненням стороною тези і поданням на його підтвердження доказів. З цих же позицій, на думку дослідника, слід підходити і до визначення поняття «межі доказування», яке набуде більш чітке зміст, зніметься маса питань, що стосуються в тому числі і розмежування з іншими суміжними поняттями.

Межі доказування визначає суб'єкт, який висунув тезу. Він визначає обсяг доказів, що надаються, дозволяють, на його думку, вважати факт встановленим. Саме змагальна форма судочинства має суттєвий вплив на розширення меж доказування в суді, наприклад, державного обвинувача, даючи можливість стороні захисту позначити наявні, з її точки зору, прогалини в доказовому матеріалі, тим самим спонукаючи вживати заходів до додаткового

обґрунтування своєї правової позиції, або спростуванню доводів захисту.

Суд, в свою чергу, вирішує питання про межі судового слідства і пов'язаний з цим питання про предмет процесуального пізнання. Суд визначає межі, які окреслюють поле, в рамках якого сторони здійснюють доказування. Дана проблематика природно пов'язана з питаннями суб'єктів і способів дослідження доказового матеріалу. При визначенні меж судового розгляду враховується специфіка доказування, коли обов'язок виконання їх функцій лежить на сторонах. Суд же створює необхідні умови для виконання сторонами їх процесуальних обов'язків і здійснення наданих їм прав. Суддя повинен стежити, щоб були правильно намічені зовнішні межі дослідження, тобто кордони, за які не повинно виходити судове слідство. Суд жодним чином не пов'язаний межами доказування, він лише визнає, доведений чи стороною той чи інший факт [3, с. 40].

Таким чином, можна зробити висновок, що під предметом доказування розуміється складна правова конструкція, під якою необхідно розуміти певну систему обставин та/або фактів, які прямо передбачені законом (ст. 91, 485, 505 КПК України), встановлення яких є обов'язковим для прийняття підсумкових рішень по кожному кримінальному провадженню. В структурі предмета доказування можна виокремити, кінцеву мету доказування, доказові та допоміжні факти, при чому у структурі предмета доказування можна окремо виділити головний факт доказування як ядро предмету доказування та який представлений схематично у вигляді перших трьох питань, що підлягають доказуванню згідно ст. 368 КПК України та які кореспондують першим двом обставинам передбаченими ч. 1 і 2 ст. 91 КПК України.

Межі доказування у свою чергу позначають певну необхідну сукупність доказів, що є достатньою для прийняття процесуальних рішень. Тобто є показником який характеризує чи було встановлено предмет доказування, характеризують його з кількісної та якісної сторін.

3.3. Межі доказування у окремих стадіях кримінального провадження

Перш ніж перейти до аналізу меж доказування, необхідно визначитись з терміном кримінальне провадження та спорідненими поняття, а також об'ємом досліджуваних стадій.

Необхідно відзначити, що в науці кримінального процесу поняття «кримінальний процес» та «кримінальне судочинство» використовуються як синоніми. Такий же підхід застосовано й у практиці Конституційного Суду України (далі – КСУ), де в рішенні за 2001 рік було зазначено, що кримінальне судочинство – це врегульований нормами КПК України порядок діяльності органів дізнання, попереднього слідства, прокуратури і суду (судді) щодо порушення, розслідування, розгляду і вирішення кримінальних справ, а також діяльність інших учасників кримінального процесу - підозрюваних, обвинувачених, підсудних, потерпілих, цивільних позивачів і відповідачів, їх представників та інших осіб з метою захисту своїх конституційних прав, свобод та законних інтересів [66]. При цьому поняття «кримінальний процес» не використовується в тексті чинного КПК України.

Традиційно такі поняття як «кримінальний процес» і «кримінальне судочинство» використовуються у кримінально-процесуальній науці як синоніми. Цьому сприяли поділ усього кримінального процесу на досудову частину (стадію) та судову. Тобто визначна роль у кримінальному провадженні відводилась судовому розгляду, який має вирішити головне питання, чи винен підсудний у вчиненні інкримінованого йому злочину та призначити відповідне покарання. Так, М. С. Строгович зазначав, що основним органом, діяльність якого визначає результат кримінального процесу у справі, є суд. Кримінальний процес – це в основному судовий процес, який інакше називається «судочинством», тобто судовим провадженням, провадженням у суді у кримінальній справі [76, с. 112]. Така позиція, підтверджується й чинним КПК, де було розширено судові повноваження й на досудову стадію, шляхом впровадження інституту слідчих суддів.

Чинний КПК України використовує такі терміни, як «кримінальне провадження» та «кримінальне судочинство». При цьому в деяких статтях КПК України такі терміни використовуються як синонімічні, а саме гл. 2 кодексу має назву «засади кримінального провадження», а в ч. 5 ст. 128 зазначається, що «якщо процесуальні відносини, що виникли у зв'язку з цивільним позовом, цим Кодексом не врегульовані, до них застосовуються норми Цивільного процесуального кодексу України за умови, що вони не суперечать засадам кримінального судочинства». Більше того, як вказують автори підручника з кримінального процесу України, зазначають, що у КПК України закріплено завдання кримінального провадження, яке, як вказано, є синонімом «кримінального судочинства» та «кримінального процесу» й означає врегульовану нормами кримінального процесуального законодавства діяльність оперативних підрозділів, слідчого, керівника органу досудового розслідування, прокурора, слідчого судді та суду, яка ґрунтується на передбачених законом засадах щодо виявлення ознак складу кримінального правопорушення, досудового розслідування, судового розгляду та вирішення кримінальних справ, спрямована на виконання завдань кримінального провадження [36, с. 7].

Отже, наявність механізму судового захисту дозволяє констатувати тотожність понять «кримінальне провадження», «кримінальне судочинство» і «кримінальний процес». Чинний КПК також закріплює положення щодо набуття статусу «докази» фактичними даними, отриманими сторонами під час досудового розслідування, лише під час дослідження їх в судовому розгляді, що свідчить про допоміжний (підготовчий) характер стадії досудового розслідування порівняно із провадженням у суді першої інстанції. З такої точки зору, кримінальний процес може розглядатися як врегульована законом діяльності суду, сторін та інших учасників кримінального провадження, яка здійснюється у формі правових відносин і спрямована на досягнення його мети та вирішення завдань [45].

Легальне визначення поняття «кримінальне провадження» закріплено у

п. 10 ст. 3 КПК України, як досудове розслідування і судове провадження, процесуальні дії у зв'язку із вчиненням діяння, передбаченого законом України про кримінальну відповідальність. Відповідно судове провадження включає в себе безпосередньо самий судовий розгляд, стадію перегляду рішень в апеляційному порядку, перегляду рішень в касаційному порядку та перегляд рішень ВСУ. Тому в рамках дослідження меж доказування у окремих стадіях кримінального провадження буде приділено увагу стадії досудового розслідування і судового розгляду.

Відповідно до п. 5 ч. 1 ст. 3 КПК України досудове розслідування – стадія кримінального провадження, яка починається з моменту внесення відомостей про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань і закінчується закриттям кримінального провадження або направленням до суду обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, клопотання про звільнення особи від кримінальної відповідальності.

Аналіз положень чинного кримінально-процесуального законодавства показує, що в стадії досудового розслідування досягнення достовірних меж доведення знаходить свою реалізацію в процесуальних рішеннях, у разі:

- 1) закриття кримінального провадження;
- 2) звернення до суду з клопотанням про звільнення особи від кримінальної відповідальності;
- 3) звернення до суду з обвинувальним актом, клопотанням про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру;
- 4) обвинувальному акті;
- 5) укладення угоди про визнання винуватості чи примирення.

Відповідно, інші процесуальні рішення на стадії досудового розслідування, можуть носити імовірнісний характер, або не мати такого ж рівня достовірності (наприклад, рішення про застосування заходів забезпечення, у тому числі у запобіжних заходів; постанови, якими вирішуються клопотання учасників

досудового розслідування; рішення про об'єднання чи виділення матеріалів кримінального провадження; рішення про призначення і проведення окремих гласних та негласних слідчих (розшукових) дій і т.п.).

Закриття кримінального провадження передбачено чинним КПК України у низці випадків (ч.1 ст. 284). Так першою підставою є відсутність події кримінального правопорушення. Відповідно в даному випадку вважається, що закриття кримінального провадження за відсутності події правопорушення має застосовуватися у випадках, якщо: 1) встановлено, що не було самого факту, для розслідування якого розпочато провадження; 2) встановлено, що сама подія мала місце, однак її не можна визнати кримінальним правопорушенням, бо вона була результатом дії стихійного лиха, фізіологічних процесів тощо; 3) встановлено, що подія мала місце, проте не була кримінальним правопорушенням, оскільки пов'язана з діями потерпілого, а не сторонніх осіб (самогубство, нещасні випадки на виробництві тощо) [40, с. 558].

Наступним випадком, є закриття кримінального провадження у зв'язку з відсутністю в діянні особи складу кримінального правопорушення. Основною ознакою такого звільнення є відсутність хоча б одного з елементів складу правопорушення: об'єкт, суб'єкт, об'єктивна чи суб'єктивна сторона (крім випадків визнання особи неосудною або недосягнення віку кримінальної відповідальності) [80, с. 45].

Відповідно третьою підставою для закриття кримінального провадження є не встановлення достатності доказів для доведення винуватості особи в суді і вичерпані можливості їх отримання. В даному випадку межі доказування кореспондують з іншими формами закриття досудового розслідування, оскільки не встановлення одного з елементів предмету доказування достатньою кількістю доказів буде мати результатом закриття кримінального провадження саме з цієї підстави. Втім, варто зазначити, що в даному річ йде не про доведення невинуватості підозрюваного, оскільки це б порушувало принцип презумпції невинуватості, а про відсутність достатніх доказів для доведення

вини особи в суді, або наявність доказів, які переконливо свідчать про її непричетність до кримінального правопорушення.

Аналіз інших підстав для закриття кримінального провадження не передбачає здійснення якихось окремих пізнавальних дій для їх встановлення, як то набрав чинності закон, яким скасована кримінальна відповідальність за діяння, вчинене особою чи якщо помер підозрюваний, обвинувачений, крім випадків, якщо провадження є необхідним для реабілітації померлого.

Наступними формами закриття кримінального провадження є звернення до суду з клопотанням про звільнення особи від кримінальної відповідальності (§ 2 Глави 24 КПК), звернення до суду з обвинувальним актом, клопотанням про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру (§ 3 Глави 24 КПК). Втім аналіз чинного КПК України в даній частині вказує, що особливостями меж доказування буде стосуватися предмету доказування (особливостями, що передбачені для застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, відповідно статтями 484 та 505 КПК) або у разі клопотання про звільнення особи від кримінальної відповідальності необхідно встановити окрім предмету доказування й наявність обставин, які свідчать, що особа підлягає звільненню від кримінальної відповідальності, та відповідна правова підстава. Тому вбачається, що оскільки предмет доказування є схожим, то доцільно розглядати межі доказування в даних випадках закінчення досудового розслідування разом.

У випадку складання прокурором або слідчим обвинувального акту, обов'язкові елементи такого рішення передбачені у ч. 2 ст. 291 КПК України. Так, визначено, що обвинувальний акт має містити, окрім іншого:

– виклад фактичних обставин кримінального правопорушення, які прокурор вважає встановленими, правову кваліфікацію кримінального правопорушення з посиланням на положення закону і статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність та формулювання обвинувачення;

- обставини, які обтяжують чи пом'якшують покарання;
- розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушенням;
- підстави застосування заходів кримінально-правового характеру щодо юридичної особи, які прокурор вважає встановленими;
- розмір витрат на залучення експерта (у разі проведення експертизи під час досудового розслідування).

Тобто фактично, необхідно встановити усі елементи предмету доказування. Специфіка зазначеної вимоги полягає в тому, що достатні докази виступають тут в якості обов'язкового компонента, що обґрунтовує достовірність висновків органів досудового розслідування. Це означає, що кожна з обставин, що входять до предмету доказування, на момент закінчення досудового розслідування складанням обвинувального висновку повинно бути обґрунтовано достатніми доказами. За такої умови межі доказування, досягнуті за допомогою достатніх доказів, окреслюють межі єдино вірного, достовірного знання про те, що є в наявності обставини, що мають значення для правильного вирішення кримінального провадження. При цьому важливо, що межі доказування поширюються щодо кожного із зазначених обставин.

Межі доказування обумовлюють суб'єктивні за формою, але об'єктивні за своїм змістом висновки органів досудового розслідування про встановлення обставин, які є підставами для складання обвинувального акту чи клопотання про застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру. Тому необхідно правильно співвідносити внутрішнє переконання слідчого, що склав обвинувальний висновок, і прокурора, який перевіряє законність і обґрунтованість зазначених процесуальних рішень. Так, наприклад, Ю. В. Буров теоретично і нормативно обґрунтовує твердження про те, що «в ході перевірки законності та обґрунтованості обвинувального висновку прокурор оцінює докази за внутрішнім переконанням згідно з такими правилами:

- прокурор повинен виходити не з тієї оцінки, яку дали доказам слідчий і інші учасники процесу (наприклад, захисник обвинуваченого, представник потерпілого), а тільки зі свого внутрішнього переконання;
- ніякі докази для прокурора не мають заздалегідь встановленої сили, оскільки оцінюються не за формальними ознаками, а за внутрішнім переконанням;
- оцінка доказів прокурором при закінченні попереднього слідства повинна здійснюватися не тільки з точки зору їх належності, допустимості та достовірності, а й з точки зору їх достатності для формулювання звинувачення в підсумковому документі;
- оцінка доказів прокурором при закінченні попереднього слідства не має обов'язкового значення для подальшої оцінки доказів судом» [5, с. 11].

Так, для слідчого межі доказування при закінченні досудового розслідування складанням зазначених процесуальних рішень будуть характеризуватися тим, що процес доказування в стадії досудового розслідування завершився всебічним, повним і об'єктивним встановленням обставин предмета доказування, і тому кримінальне провадження можна направити для затвердження прокурору.

Прокурор при надходженні кримінальної справи з обвинувальним висновком перевіряє досягнуті органами досудового розслідування межі доказування і формує свій власний висновок про них за допомогою оцінки відповідних доказів. При надходженні кримінальної справи від слідчого прокурор зобов'язаний перевірити чи здійснене досудове розслідування всебічно, повно і об'єктивно, а також як обґрунтовано пред'явлене обвинувачення наявними в справі доказами. При незгоді з досягнутими за підсумками досудового слідства межами доведення прокурор приймає рішення про повернення кримінальної справи слідчому для провадження додаткового слідства, зміни обсягу обвинувачення або кваліфікації дій обвинувачених або складання самостійно обвинувального акту чи клопотання про звільнення

особи від кримінальної відповідальності і усунення виявлених недоліків із своїми письмовими вказівками. У тих випадках, коли прокурор погоджується з висновками органів досудового розслідування, прокурор визнає, що доведення було здійснено у відповідних межах, а це в свою чергу зобов'язує його затвердити обвинувальний висновок і направити кримінальне провадження до суду.

Також варто зупинитися на рішеннях, які не вимагають достовірного встановлення обставин, а можуть бути обґрунтовані ймовірними знаннями. Чинний КПК України визначає достатньо значне коло фактичних обставин, які підлягають встановленню під час прийняття слідчим суддею або судом рішення про застосування заходів забезпечення кримінального провадження. Так, відповідно до ч. 3 ст. 132 КПК України, застосування заходів забезпечення кримінального провадження не допускається, якщо слідчий, прокурор не доведе, що:

1) існує обґрунтована підозра щодо вчинення кримінального правопорушення такого ступеня тяжкості, що може бути підставою для застосування заходів забезпечення кримінального провадження;

2) потреби досудового розслідування виправдовують такий ступінь втручання у права і свободи особи, про який ідеться в клопотанні слідчого, прокурора;

3) може бути виконане завдання, для виконання якого слідчий, прокурор звертається із клопотанням.

Як вказує В. А. Завтур, при вирішенні питання про застосування заходів забезпечення кримінального провадження ключове значення має наявність обґрунтованої підозри щодо вчинення особою кримінального правопорушення. Саме це поняття визначає стандарт доказування при прийнятті відповідного рішення слідчим суддею або судом [22, с. 70]. Тобто виникає новий показник доведеності певних фактичних обставин, поряд з межами доказування.

Х. Р. Слюсарчук вказує, що стандарт доказування є рівнем переконання, наявність якого необхідна для ухвалення обвинувального вироку або прийняття іншого поточного чи підсумкового рішення [68].

Б. П. Ратушна вважає, що під стандартом доказування слід розуміти певну умовну межу, за якою якісна характеристика знань, отриманих судом у процесі розгляду справи, переходить у таку їх якість, що дає підстави суду ухвалити, на його думку, правосудне рішення [65, с. 284].

Таким чином, вбачається схожість, якщо не однаковість правового феномену. Як, зазначає В. А. Завтур саме в цьому контексті надзвичайно актуальним є визначення співвідношення між поняттями «стандарт» та «межі» доказування [22, с. 71].

В даному випадку уявляється цінним дослідити термін «обґрунтована підозра», оскільки фактично саме досягнення такого рівня чи стандарту доказування буде свідчити про досягнення меж доказування для прийняття рішення про застосування заходів забезпечення. На жаль, КПК України не дає визначення такому поняттю як обґрунтована підозра. При застосування вказаного стандарту доказування національними судами застосовується відповідна практика Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ).

Так, ухвалою колегії суддів Приморського районного суду міста Маріуполя Донецької області при вирішенні питання щодо продовження терміну дії запобіжного заходу у виді тримання під вартою було розглянуто питання обґрунтованості підозри. Колегія суддів зазначила, що зважаючи на положення, закріплені у ст. 17 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини», суд враховує позицію ЄСПЛ, відображену зокрема у пункті 175 рішення від 21 квітня 2011 року у справі «Нечипорук і Йонкало проти України», відповідно до якої «термін «обґрунтована підозра» означає, що існують факти або інформація, які можуть переконати об'єктивного спостерігача в тому, що особа, про яку йдеться, могла вчинити правопорушення (рішення у справі Кемпбелл і Гартлі

проти Сполученого Королівства» від 30 серпня 1990 року, п. 32, Series A, № 182), (Erdagoz v. Turkey (Ердагоз проти Туреччини) [83].

Таким чином, при застосуванні заходів забезпечення обґрунтована підозра має тлумачитись так, що існують факти або інформація, які можуть переконати об'єктивного спостерігача в тому, що особа, яка підозрюється (обвинувачується) у вчиненні кримінального правопорушення, могла вчинити правопорушення. Тобто повинні бути наявні певні докази, або сукупність доказів, яка б відповідала вказаній вимозі. Таким чином можна стверджувати, що межі доказування при застосуванні заходів забезпечення не є такими вибагливими як при прийнятті підсумкових рішень стадії досудового розслідування, проте повинні свідчити про ймовірність причетності особи до вчиненого кримінального правопорушення.

Підсумовуючи можна вказати, що межі доказування на стадії досудового розслідування різняться в залежності від характеру рішень, що приймаються.

В стадії досудового розслідування досягнення достовірних меж доведення знаходить свою реалізацію в процесуальних рішеннях, у разі:

- 1) закриття кримінального провадження;
- 2) звернення до суду з клопотанням про звільнення особи від кримінальної відповідальності;
- 3) звернення до суду з обвинувальним актом, клопотанням про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру;
- 4) обвинувальному акті;
- 5) досягнення угоди про визнання винуватості чи примирення.

Специфіка встановлення меж доказування при ухваленні зазначених рішень полягає в тому, що вимога встановлення достатніх доказів виступає тут в якості обов'язкового компонента, що обґрунтовує достовірність висновків органів досудового розслідування. Це означає, що кожна з обставин, що входять до предмету доказування, на момент закінчення досудового розслідування складанням зазначених рішень (з врахуванням особливостей

щодо окремих рішень) повинно бути обґрунтовано достатніми доказами. За такої умови межі доказування, досягнуті коли процес доказування в стадії досудового розслідування завершився всебічним, повним і об'єктивним встановленням обставин предмета доказування, і тому кримінальне провадження, за внутрішнім переконанням слідчого та прокурора можна передати в суд.

Межі доказування інших рішень на стадії досудового розслідування, як то рішень про застосування заходів забезпечення не повинні мати достовірного характеру, а скоріше бути вираженням ймовірності. При ухваленні таких рішень вбачається доцільним при визначенні меж доказування орієнтуватися на стандарт доказування «обґрунтована підозра». Обґрунтована підозра у сенсі ч. 3 ст 132 КПК та практики ЄСПЛ має тлумачитись так, що існують факти або інформація, які можуть переконати об'єктивного спостерігача в тому, що особа, яка підозрюється (обвинувачується) у вчиненні кримінального правопорушення, могла вчинити правопорушення. Тобто повинні бути наявні певні докази, або сукупність доказів, яка б відповідала вказаній вимозі. Таким чином можна стверджувати, що межі доказування при застосуванні заходів забезпечення не є такими вибагливими як при прийнятті підсумкових рішень стадії досудового розслідування, проте повинні свідчити про ймовірність причетності особи до вчиненого кримінального правопорушення.

Судове провадження відповідно до п. 24 ч. 1 ст. 3 КПК України визначено як кримінальне провадження у суді першої інстанції, яке включає підготовче судове провадження, судовий розгляд і ухвалення та проголошення судового рішення, провадження з перегляду судових рішень в апеляційному, касаційному порядку, а також за нововиявленими або виключними обставинами. Втім в рамках даного дослідження ми обмежуємось стадією підготовчого судового провадження і судовий розгляд, як складовими загальної кримінальної процесуальної форми, де рішення про визнання винуватості особи може бути прийнято виключно рішенням суду.

Межі доказування у стадії підготовчого судового провадження визначаються характером підсумкових рішень цієї стадії. Згідно ч. 3 ст. 314 КПК України можуть бути прийняті (окрім іншого) такі рішення:

1) затвердити угоду або відмовити в затвердженні угоди та повернути кримінальне провадження прокурору для продовження досудового розслідування;

2) закрити провадження;

3) повернути обвинувальний акт, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру прокурору, якщо вони не відповідають вимогам КПК;

4) направити обвинувальний акт, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру до відповідного суду для визначення підсудності у випадку встановлення невідповідності кримінального провадження;

5) призначити судовий розгляд на підставі обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру.

Випадок з закриттям кримінального провадження вже був нами досліджений в рамках питання про межі доказування під час досудового розслідування. Аналогічним чином направлення та повернення обвинувального акту, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру до відповідного суду для визначення підсудності у випадку встановлення невідповідності кримінального провадження не передбачає здійснення пізнавальної діяльності щодо обставин події кримінального правопорушення, а скоріше стосується певних випадків наявності певних властивостей суб'єкта, або відсутності належного складу суду (випадки передання кримінального провадження передбачені ст. 34 КПК). У випадку повернення процесуальних документів то такий випадок стосується

додержання вимог чинного КПК при складанні вказаних процесуальних документів.

Щодо інших рішень, то можна стверджувати, що в науці виділяються різні специфічні риси процесу доказування на попередньому слуханні, але головне питання - якими мають бути межі активності судді в оцінці доказів у даній формі призначення судового засідання.

Втім виникають певні проблеми з вирішенням даного питання. Проблема виникає у зв'язку з тим, що відповідно до чинного КПК України надання суду інших документів, крім обвинувального акта і додатків до нього, до початку судового розгляду забороняється (ч. 4 ст. 291). Лише у підготовчому судовому провадженні при вирішенні судом питань, пов'язаних з підготовкою до судового розгляду, як прокурор, так і сторона захисту можуть заявити клопотання про здійснення судового виклику певних осіб до суду для допиту, а також витребування певних речей чи документів (ч. 2 ст. 315 КПК України).

У разі прийняття рішення про призначення судового розгляду суд вирішує питання, пов'язані з підготовкою до судового розгляду, а саме: визначення дати та місця проведення судового розгляду; з'ясування, у відкритому чи закритому судовому засіданні необхідно здійснювати судовий розгляд; з'ясування питання про склад осіб, які братимуть участь у судовому розгляді; розгляд клопотань учасників судового провадження (про здійснення судового виклику певних осіб до суду для допиту та витребування певних речей чи документів); вчинення інших дій, необхідних для підготовки до судового розгляду (ч. 2 ст. 315 КПК України).

В даному випадку у разі відсутності процесуальних порушень та відповідності обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру суд, та відсутності підстав для прийняття інших рішень (як то закриття кримінального провадження) то суд має призначити судовий розгляд.

Таким чином виникає питання з випадком затвердження угоди та звільнення особи від кримінальної відповідальності. Відповідно до ч. 1 ст. 474 КПК України направлення до суду обвинувального акту та підписаної сторонами угоди. Враховуючи положення ч. 2 ст. 291 КПК, надання до суду інших документів забороняється. Однак виникає питання: яким чином суд повинен встановити, зокрема, наявність фактичних підстав для визнання винуватості за відсутності матеріалів кримінального провадження. КПК України прямо передбачає можливість витребувати документи, викликати та опитувати свідків лише для встановлення того, що укладення угоди сторонами є добровільним (ч. 6 ст. 474 КПК). На жаль, це положення не поширюється на перевірку наявності інших обставин, за яких суд може відмовити у затвердженні угоди, хоча встановити правильність кваліфікації та наявність фактичних підстав для визнання винуватості без матеріалів кримінального провадження просто неможливо, оскільки, по суті, суд буде спиратися лише на визнання обвинуваченим своєї вини. Відсутність відповідної норми у КПК не відповідає ролі суду як гаранта захисту прав обвинуваченого, потерпілого при розгляді питання про затвердження угоди [9, с. 31].

На усунення цього недоліку спрямоване роз'яснення Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ: суд, що здійснюватиме судове провадження, для реалізації покладених на нього обов'язків щодо з'ясування добровільності укладення угоди та перевірки її на відповідність вимогам КПК та/або кримінального закону (ч. 6, 7 ст. 474 КПК), враховуючи, що невиконання вимог, встановлених ч. 5–7 ст. 474 КПК, є підставою для апеляційного та касаційного оскарження (ч. 3, 4 ст. 394, 424 КПК), а в разі підтвердження таких порушень скасування судового рішення, має витребувати документи, подані сторонами під час досудового розслідування; при цьому коло та характер цих документів у роз'ясненні не уточнено. Тим самим, як зазначає І. В. Гловюк, Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ, по суті, розширив випадки,

коли суд має право витребувати матеріали кримінального провадження для розгляду угоди [9, с. 32].

Таким чином, при ухваленні рішення про визнання особи винуватою на підставі затвердженої судом угоди межі доказування передбачаються ст. 470, 472 і ч. 7 ст. 474 КПК України. Також мають бути встановлені усі обставини кримінального провадження передбачені ст. 91 КПК України. При чому добровільний характер укладення угоди не означає, що в даному випадку істина не досягнута, оскільки таке рішення може бути прийнято лише у випадку наявності фактичних підстав для визнання винуватості, згідно п. 6 ч 7 ст. 474 КПК. При цьому суддя повинен керуватися фактичними даними здобутими під час досудового розслідування та досліджених під час судового засідання. Втім в певній частині такі межі будуть ширшим а ніж при ухваленні обвинувального вироку на підставі обвинувального акту, оскільки повинні включати такі обставини, що свідчать про те, що умови угоди відповідають інтересам суспільства та наявність обов'язків підозрюваного, обвинуваченого та реальна можливість їх виконання.

Наприклад, у Постанові Пленуму ВССУ «Про практику здійснення судами кримінального провадження на підставі угод» зазначено, що у будь-якому разі обов'язки підозрюваного, обвинуваченого мають бути зазначені у такий спосіб, щоб можна було пересвідчитися у реальності та можливості їх виконання. Слід зважати, що відсутність конкретизації сутності таких зобов'язань з використанням лише загальних формулювань унеможлиблює суд пересвідчитися у реальності і можливості їх виконання, у зв'язку з чим, з огляду на передбачені ст. 476 КПК наслідки невиконання угоди, такий виклад є неприпустимим [64].

Таким чином, у рамках підготовчого судового провадження межі доказування залежать від рішення, що приймається судом. Так, у випадку прийняття рішення про повернення обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру

прокурору, якщо вони не відповідають вимогам КПК України чи направлення обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру до відповідного суду для визначення підсудності у випадку встановлення непідсудності кримінального провадження межі доказування обмежуються дослідженням відповідності вказаних рішень вимогам КПК України. В такому випадку мова йде не про пізнавальну діяльність. У випадку ухваленням обвинувального вироку на підставі затвердженої угоди чи закриття провадження у зв'язку зі звільненням особи від кримінальної відповідальності межі доказування мають відповідати вимогам презумпції невинуватості, оскільки в обох випадках особа визнається винною у вчиненні кримінального правопорушення. Для цього необхідно достовірно встановити обставини, що входять до предмету доказування шляхом дослідження здобутих під час досудового розслідування фактичних обставин, та проведення судово-слідчих дій під час підготовчого провадження. Особливості меж доказування при прийнятті вказаних судових рішень передбачені або вимогами КК України для звільнення від кримінальної відповідальності чи вимогами, що висуваються для затвердження судом угод, як то фактичні обставини що свідчать про те, що умови угоди відповідають інтересам суспільства та наявність обов'язків підозрюваного, обвинуваченого та реальна можливість їх виконання.

Межі доказування в стадії судового розгляду в суді першої інстанції у кримінальних справах обумовлені наявністю достатніх доказів формуються за допомогою здійснення безпосереднього дослідження, перевірки та оцінки доказів з метою встановлення обставин, що підлягають доказуванню.

Разом з тим, утворення зазначених меж доведення має істотну специфіку. На відміну від досудового провадження межі доказування в стадії судового розгляду детерміновані межами судового розгляду. Відповідно до ч. 1 ст. 337 КПК України, судовий розгляд проводиться лише стосовно особи, якій висунуте обвинувачення, і лише в межах висунутого обвинувачення. Тому

доказова діяльність в судовому розгляді розгортається як процес безпосереднього дослідження, перевірки та оцінки доказів тільки в рамках пред'явленого підсудному обвинувачення, при цьому зміна обвинувачення в судовому розгляді допускається, якщо цим не погіршується становище підсудного і не порушується його право на захист. Така зміна може відбуватися виключно прокурором на підставі положення ч. 2 ст. 337 КПК України.

Відповідно прокурор може змінити обвинувачення, висунути додаткове обвинувачення та відмовитися від підтримання державного обвинувачення.

Зміна обвинувачення в суді прокурором можлива з метою зміни правової кваліфікації та/або обсягу обвинувачення, якщо під час судового розгляду встановлені нові фактичні обставини кримінального правопорушення, у вчиненні якого обвинувачується особа.

Висунення додаткового обвинувачення прокурором можливо у разі отримання відомостей про можливе вчинення обвинуваченим іншого кримінального правопорушення, щодо якого обвинувачення не висувалось і яке тісно зв'язане з первісним та їх окремий розгляд неможливий, а так само встановлення наявності підстав для застосування кримінально-правових заходів до юридичної особи. Таке звернення повинно бути в вигляді вмотивованого клопотання про розгляд додаткового обвинувачення в одному провадженні з первісним обвинуваченням та/або про початок провадження щодо юридичної особи.

Відмова від підтримання державного обвинувачення можлива, якщо в результаті судового розгляду прокурор дійде переконання, що пред'явлене особі обвинувачення не підтверджується, він повинен відмовитися від підтримання державного обвинувачення і викласти мотиви відмови у своїй постанові, яка долучається до матеріалів кримінального провадження.

Обсяг дослідження доказів у судовому розгляді встановлюється відповідно до ст. 349 КПК України шляхом з'ясування думки учасників судового провадження про те, які докази потрібно дослідити, та про порядок їх

дослідження, про що приймається відповідна ухвала. При цьому суд має право, якщо проти цього не заперечують учасники судового провадження, визнати недоцільним дослідження доказів щодо тих обставин, які ніким не оспорюються.

ВССУ в Інформаційному листі «Про деякі питання порядку здійснення судового розгляду в судовому провадженні у першій інстанції відповідно до Кримінального процесуального кодексу України» від 05.10.2012 р. вказав, що суд вправі, заслухавши думку учасників судового провадження, за відсутності заперечень та сумнівів у добровільності їх позиції, визнати недоцільним дослідження доказів щодо тих обставин, які ніким не оспорюються. Наприклад, якщо обвинувачений повністю визнає свою вину в інкримінованому йому органом досудового розслідування кримінальному правопорушенні, погоджується з кваліфікацією вчиненого ним діяння, а прокурор, потерпілий не висловлюють жодних заперечень щодо встановлених обставин, - суд вправі визнати недоцільним дослідження доказів, поданих на підтвердження події кримінального правопорушення, винуватості обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення тощо [60]. Тобто фактично, судом буде проведено скорочений судовий розгляд, і відповідно будуть скорочені межі доказування, оскільки вина особи, хоча і повинна підтверджуватися іншими доказами, буде доводити наявність головного факту у структурі предмету доказування.

Також важливим, є питання можливість виходу суду під час здійснення судового розгляду за межі тих доказів, що були визначені в ухвалі суду та обвинувальному акті (чи клопотанні про застосування примусових заходів виховного чи медичного характеру).

В науці кримінального процесу, склалося два протилежних погляди на активність суду в ході судового розгляду. Як вказує, О. В. Литвин, проблему активності суду в доказуванні слід розглядати, як мінімум, у двох площинах: 1)

активність суду у встановленні обставин кримінального провадження;
2) активність суду у збиранні та перевірці доказів [45, с. 91].

Відповідно до положень КПК України можна стверджувати про певну активність суду. Так, у відповідності до ст. 321 КПК України, головуєчий у судовому засіданні спрямовує судовий розгляд на забезпечення з'ясування всіх обставин кримінального провадження, усуваючи з судового розгляду все, що не має значення для кримінального провадження. Крім того, деякі судово-слідчі дії можуть бути проведені у тому числі й за ініціативи суду, наприклад: допит експерта в суді (ч. 1 ст. 356), дослідження документів (ст. 358), огляд на місці (ст. 361), експертиза в порядку ч. 2 ст. 332 КПК, повторний допит свідка (ч. 13 ст. 352), одночасний допит (ч. 14 ст. 352).

Як влучно зазначає М. І. Шевчук, при вирішенні питання про дії суду за наявності прогалин у доказовій базі важливим є забезпечення балансу публічного та приватного інтересу, зокрема, у контексті реалізації завдань кримінального провадження: захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, забезпечення швидкого, повного та неупередженого судового розгляду з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, і одночасного недопущення порушення принципу презумпції невинуватості, права обвинуваченого на захист, недопущення обвинувального ухилу суду, а також забезпечення відновлення порушених прав та законних інтересів потерпілого від кримінального правопорушення. При цьому слід враховувати і те, що в змагальному судочинстві пріоритет у доведенні фактичних обставин кримінального провадження надається сторонам, активність яких і повинна бути рушійною силою доказування у судовому розгляді [85, с. 291]. Тобто можна стверджувати, що суд в рамках судового розгляду повинен бути активним для забезпечення встановлення достовірних обставин кримінального правопорушення, і таким чином може поряд зі сторонами забезпечувати

досягнення меж доказування. Втім така діяльність суду є обмеженою проведенням окремих судово-слідчих дій, як то проведення експертизи чи повторного допиту свідка. В той же час суддя може звужувати межі доказування шляхом усунення з судового розгляду усього, що не має значення для кримінального провадження.

Таким чином межі доказування на стадії судового розгляду на відміну від досудового провадження детерміновані межами обвинувачення, що пред'явлено до обвинуваченого у обвинувальному акті, клопотанні про застосування примусових заходів виховного чи медичного характеру. При розгляді клопотанні про застосування примусових заходів виховного чи медичного характеру межі доказування визначають також додатковими вимогами щодо наявності фактичних обставин передбачених для застосування таких заходів відповідно до ст. 485 та 505 КПК України. Дані межі обвинувачення не можуть бути змінені в ході судового розгляду, окрім як за рішенням прокурора про зміну, висунення додаткового обвинувачення чи відмови від підтримання державного обвинувачення.

Межі доказування в ході судового розгляду можуть бути обмежені або розширені як учасниками судового провадження так і судом.

Звуження меж можливо шляхом визнання певних обставин як встановлених учасниками судового розгляду в порядку ч. 3 ст. 349 КПК України, та проведення скороченого судового розгляду на підставі зізнання особи у вчиненні кримінального правопорушення; судом шляхом усунення з судового розгляду усього, що не має значення для кримінального провадження в порядку ст. 321 КПК.

Розширення меж доказування можливо учасниками шляхом зміни обвинувачення прокурором, поданням клопотанням про проведення окремих слідчих та судово-слідчих дій; судом шляхом проведення за його ініціативою окремих судово-слідчих дій, наприклад: допит експерта в суді (ч. 1 ст. 356), дослідження документів (ст. 358), огляд на місці (ст. 361), експертиза в порядку

ч. 2 ст. 332 КПК, повторний допит свідка (ч. 13 ст. 352), одночасний допит (ч. 14 ст. 352).

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження дає змогу зробити наступні висновки:

1. Кримінально-процесуальне доказування слід розуміти у двох аспектах, а саме у пізнавальному та аргументаційному. Доказування як пізнання є діяльністю уповноважених осіб, щодо збирання, перевірки та оцінки фактичних даних (доказів) з метою встановлення обставин, що мають значення для кримінального провадження й використанні доказів для прийняття процесуальних рішень. Доказування як аргументація є діяльністю учасників кримінального провадження, щодо аргументації (обґрунтування) тверджень, що стосуються кримінального провадження, за допомогою доказів (фактичних даних) для доведення своєї позиції або спростування позиції протилежної сторони.

2. Кримінально-процесуальне доказування є формою пізнання, яка має певні властивості, як то специфічний предмет пізнання, строковість, опосередкованість, форма здійснення доказування, суб'єкти доказування, необхідність прийняття рішення

3. Кримінально-процесуальне доказування та кримінально-процесуальне пізнання співвідносяться як частина і ціле. Втім їх протиставлення не є коректним, оскільки кримінально-процесуальне доказування, відповідно до ч. 2 ст. 91 КПК України є засобом встановлення (пізнання) обставин, що мають значення для кримінального провадження. Тобто тільки лише таким шляхом можливо формування доказів, що згідно ч. 3 ст. 17 КПК України, є єдиним підґрунтям для підозри та обвинувачення («Підозра, обвинувачення не можуть ґрунтуватися на доказах, отриманих незаконним шляхом»). Формування доказів можливо лише шляхом проведення процесуальних дій у визначеному законом порядку, належними суб'єктами. Таким чином кримінально-процесуальне пізнання поза межами кримінально-процесуальної форми не може бути використано у кримінальному провадженні, а отже можна стверджувати, що з гносеологічної точки зору між кримінально-процесуальним

пізнанням та кримінально-процесуальним доказуванням, в рамках кримінального провадження, різниці не має.

4. Під предметом доказування необхідно розуміти певну систему обставин та/або фактів, які прямо передбачені законом (ст. 91, 485, 505 КПК України), встановлення яких є обов'язковим для прийняття підсумкових рішень по кожному кримінальному провадженню. В структурі предмета доказування можна виокремити, кінцеву мету доказування, доказові та допоміжні факти, при чому у структурі предмета доказування можна окремо виділити головний факт доказування як ядро предмету доказування та який представлений схематично у вигляді перших трьох питань, що підлягають доказуванню у ч. 1 і 2 ст. 91 та ст. 368 КПК України.

5. Предмет доказування включає в себе, так званий, загальний предмет доказування (тобто обставини зазначені у ст. 91 КПК) та певні специфічні обставини притаманні для певних особливих проваджень (провадження щодо неповнолітніх – ст. 485 КПК та провадження щодо застосування примусових заходів медичного характеру – ст. 505 КПК. Такі обставини не формують окремий предмет доказування, а лише уточнюють, доповнюють його.

6. Межі доказування виступають певною необхідною сукупністю доказів, що є достатньою для прийняття процесуальних рішень. При визначенні необхідної, достатньої сукупності доказів, потрібно виходити з кількісного та якісних показників, де під кількісним показником слід мати на увазі можливість доведення усіх обставин справи, тобто предмету доказування, а під якісними – достовірність такої сукупності доказів, що не залишає розумних сумнівів у існуванні факту, що оспорюється, тобто винуватості особи.

7. При визначенні співвідношення предмету доказування та меж доказування необхідно виходити з того, що під предметом доказування розуміється складна правова конструкція, яка позначає певну систему обставин та/або фактів, які прямо передбачені законом (ст. 91, 485, 505 КПК України), встановлення яких є обов'язковим для прийняття підсумкових рішень по

кожному кримінальному провадженню. В структурі предмета доказування можна виокремити, кінцеву мету доказування, доказові та допоміжні факти, при чому у структурі предмета доказування можна окремо виділити головний факт доказування як ядро предмету доказування та який представлений схематично у вигляді перших трьох питань, що підлягають доказуванню згідно ст. 368 КПК України та які кореспондують першим двом обставинам передбаченими ч. 1 і 2 ст. 91 КПК України.

Межі доказування у свою чергу позначають певну необхідну сукупність доказів, що є достатньою для прийняття процесуальних рішень. Тобто є показником який характеризує чи було встановлено предмет доказування, характеризують його з кількісної та якісної сторін.

8. Межі доказування на стадії досудового розслідування різняться в залежності від характеру рішень, що приймаються.

В стадії досудового розслідування досягнення достовірних меж доведення знаходить свою реалізацію в процесуальних рішеннях, у разі:

- 1) закриття кримінального провадження;
- 2) звернення до суду з клопотанням про звільнення особи від кримінальної відповідальності;
- 3) звернення до суду з обвинувальним актом, клопотанням про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру;
- 4) обвинувальному акті;
- 5) досягнення угоди про визнання винуватості чи примирення.

Специфіка встановлення меж доказування при ухваленні зазначених рішень полягає в тому, що вимога встановлення достатніх доказів виступає тут в якості обов'язкового компонента, що обґрунтовує достовірність висновків органів досудового розслідування. Це означає, що кожна з обставин, що входять до предмету доказування, на момент закінчення досудового розслідування складанням зазначених рішень (з врахуванням особливостей щодо окремих рішень) повинно бути обґрунтовано достатніми доказами. За

такої умови межі доказування, досягнуті коли процес доказування в стадії досудового розслідування завершився всебічним, повним і об'єктивним встановленням обставин предмета доказування, і тому кримінальне провадження, за внутрішнім переконанням слідчого та прокурора можна передати в суд.

Межі доказування інших рішень на стадії досудового розслідування, як то рішень про застосування заходів забезпечення не повинні мати достовірного характеру, а скоріше бути вираженням ймовірності. При ухваленні таких рішень вбачається доцільним при визначенні меж доказування орієнтуватися на стандарт доказування «обґрунтована підозра». Обґрунтована підозра у сенсі ч. 3 ст 132 КПК та практики ЄСПЛ має тлумачитись так, що існують факти або інформація, які можуть переконати об'єктивного спостерігача в тому, що особа, яка підозрюється (обвинувачується) у вчиненні кримінального правопорушення, могла вчинити правопорушення. Тобто повинні бути наявні певні докази, або сукупність доказів, яка б відповідала вказаній вимозі. Таким чином можна стверджувати, що межі доказування при застосуванні заходів забезпечення не є такими вибагливими як при прийнятті підсумкових рішень стадії досудового розслідування, проте повинні свідчити про ймовірність причетності особи до вчиненого кримінального правопорушення.

9. У рамках підготовчого судового провадження межі доказування залежать від рішення, що приймається судом. Так, у випадку прийняття рішення про повернення обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру прокурору, якщо вони не відповідають вимогам КПК України чи направлення обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру до відповідного суду для визначення підсудності у випадку встановлення непідсудності кримінального провадження межі доказування обмежуються дослідженням відповідності вказаних рішень вимогам КПК України. В такому випадку мова йде не про пізнавальну діяльність. У випадку

ухваленням обвинувального вироку на підставі затвердженої угоди чи закриття провадження у зв'язку зі звільненням особи від кримінальної відповідальності межі доказування мають відповідати вимогам презумпції невинуватості, оскільки в обох випадках особа визнається винною у вчиненні кримінального правопорушення. Для цього необхідно достовірно встановити обставини, що входять до предмету доказування шляхом дослідження здобутих під час досудового розслідування фактичних обставин, та проведення судово-слідчих дій під час підготовчого провадження. Особливості меж доказування при прийнятті вказаних судових рішень передбачені або вимогами КК України для звільнення від кримінальної відповідальності чи вимогами, що висуваються для затвердження судом угод, як то фактичні обставини що свідчать про те, що умови угоди відповідають інтересам суспільства та наявність обов'язків підозрюваного, обвинуваченого та реальна можливість їх виконання.

10. Межі доказування на стадії судового розгляду на відміну від досудового провадження детерміновані межами обвинувачення, що пред'явлено до обвинуваченого у обвинувальному акті, клопотанні про застосування примусових заходів виховного чи медичного характеру. При розгляді клопотанні про застосування примусових заходів виховного чи медичного характеру межі доказування визначають також додатковими вимогами щодо наявності фактичних обставин передбачених для застосування таких заходів відповідно до ст. 485 та 505 КПК України. Дані межі обвинувачення не можуть бути змінені в ході судового розгляду, окрім як за рішенням прокурора про зміну, висунення додаткового обвинувачення чи відмови від підтримання державного обвинувачення.

Межі доказування в ході судового розгляду можуть бути обмежені або розширені як учасниками судового провадження так і судом.

Звуження меж можливо шляхом визнання певних обставин як встановлених учасниками судового розгляду в порядку ч. 3 ст. 349 КПК України, та проведення скороченого судового розгляду на підставі зізнання

особи у вчиненні кримінального правопорушення; судом шляхом усунення з судового розгляду усього, що не має значення для кримінального провадження в порядку ст. 321 КПК.

Розширення меж доказування можливо учасниками шляхом зміни обвинувачення прокурором, поданням клопотанням про проведення окремих слідчих та судово-слідчих дій; судом шляхом проведення за його ініціативою окремих судово-слідчі дій, наприклад: допит експерта в суді (ч. 1 ст. 356), дослідження документів (ст. 358), огляд на місці (ст. 361), експертиза в порядку ч. 2 ст. 332 КПК України, повторний допит свідка (ч. 13 ст. 352), одночасний допит (ч. 14 ст. 352).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Александров А. С., Фролов С. А. Относимость уголовно-процессуальных доказательств: монография. Нижний Новгород: Нижегородская правовая академия, 2011. – 176 с.
2. Белкин А. Р. Теория доказывания в уголовном судопроизводстве /А. Р. Белкин. – Москва: Норма, 2005. – 528 с.
3. Боруленков Ю. П. Понятие «пределы доказывания» должно соответствовать концепции состязательного судопроизводства // Вестник Академии Следственного комитета Российской Федерации. – 2014. – № 1. – С. 39-41.
4. Боруленков, Ю. П. Юридическое познание как фундаментальная категория правоуведнения / Ю. П. Боруленков // Юридический мир. – 2009. – № 12 (156). – С. 52-56.
5. Буров Ю. В. Процессуальный порядок окончания предварительного следствия с составлением обвинительного заключения: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Буров Юрий Владимирович. – М., 2011. – 23 с.
6. Вапнярчук В. В. Загальна характеристика предмета кримінально-процесуального доказування / В. В. Вапнярчук // Вісник Національної академії правових наук України. – 2013. – № 3 (74). – С. 238-248.
7. Вапнярчук В. В. Теорія і практика кримінального процесуального доказування : монографія / В. В. Вапнярчук. – Х.: Юрайт, 2017. – 408 с.
8. Вапнярчук В. Пределы уголовно-процессуального доказывания / В. Вапнярчук // *Legea si Viata*. – 2013. – №10-2. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.legeasiviata.in.ua/archive/2013/10-2/11.pdf>
9. Гловюк І. В. Подання сторонами доказів у судовому розгляді: проблемні питання / І. В. Гловюк // Вісник кримінального судочинства. – 2015. – № 3. – С. 28–33.
10. Гмирко В. П. Доказування у кримінальному процесі: діяльнісна парадигма. Теоретичний аналіз. Проблематизація. СМД-репрезентація:

[монографія] / В. П. Гмирко. – Дніпропетровськ: Академія митної служби України, 2010. – 314 с.

11. Гідулянова Є. М. Особливості предмету доказування у кримінальному провадженні щодо неповнолітніх / Є. М. Гідулянова // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право». – 2013. – № 22 (2). – С. 98-101.

12. Голунский С. О вероятности и достоверности в уголовном суде / С. Голунский // Проблемы уголовной политики. – М.: Юрид. изд-во НКЮ СССР, 1937, Кн. 4. – С. 56–63.

13. Гончаренко В. Г. Доказування в кримінальному провадженні: науково-практичний посібник / В. Г. Гончаренко. – К.: Прецедент, 2014. – 42 с.

14. Горский Г. Ф., Кокорев Л. Д., Элькинд П. С. Проблемы доказательств в советском уголовном процессе. – Воронеж, 1978. – 303 с.

15. Грошевий Ю. М. Докази і доказування у кримінальному процесі : [наук.-практ. посібник] / Ю. М. Грошевий, С. М. Стахівський. – 2-е вид., стереотип. – К. : КНТ ; Видавець Фурса С. Я., 2006. – 272 с.

16. Грошевой Ю. Деякі проблеми кримінально-процесуальної теорії / Ю. Грошевой // Вісник Акад. прав. наук. – 2004. – № 3 (38). – С. 134-145.

17. Даниленко А. В. Про окремі питання визначення обставин, що підлягають доказуванню у кримінальному провадженні щодо застосування примусових заходів медичного характеру / Д. А. Володимирівна // Журнал східноєвропейського права: електронне науково-практичне фахове видання. – 2016. – № 26. – С. 55-59.

18. Деєв М. В. Межі кримінально-процесуального доказування / М. В. Деєв // Держава та регіони. Серія: Право. – 2015. – № 3 (49). – С. 43-48.

19. Доля Е. А. Формирование доказательств на основе результатов оперативно - розыскной деятельности. – М.: Проспект, 2009. – 376 с.

20. Домбровский Р. Г. Логика и теория судебных доказательств / Оптимизация расследования преступлений / Р. Г. Домбровский. – Иркутск : ИГУ, 1982. – С. 10–21.

21. Завтур В. А. Прийняття рішень про застосування заходів забезпечення кримінального провадження: проблемні питання / В. А. Завтур // Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України. – 2016. - № 6. – С. 163-169.

22. Завтур В. А. Співвідношення понять «стандарт» та «межі» доказування в контексті застосування заходів забезпечення кримінального провадження / В. А. Завтур // Інформаційне та науково-методологічне забезпечення досудового розслідування й судового провадження : матер. круглого столу (21 квітня 2016 р.). / за ред. В. М. Огаренка та ін. – Запоріжжя : КПУ, 2016. – С. 69-72.

23. Зиновьев А. Ю. Пределы доказывания в стадии возбуждения уголовного дела / А. Ю. Зиновьев // Вестник ЮургУ. Серия «Право». Выпуск 13. – 2008. – № 2. – С. 41-43.

24. Зотов Д. В. От элементов состава преступления к пределам доказывания: отдельные аспекты взаимосвязи уголовного права и процесса / Д. В. Зотов // Вестник ВГУ. Серия: Право. – 2015. – № 4. – С. 216-226.

25. Зотов Д. В. Пределы доказывания в уголовном процессе: формально-количественное исследование / Д. В. Зотов // Вестник СамГУ. – 2014. – № 11/2 (122). [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://cyberleninka.ru/article/n/predely-dokazyvaniya-v-ugolovnom-protsesse-formalno-kolichestvennoe-issledovanie>

26. Зотов Д. В. Пределы доказывания в уголовном судопроизводстве / Д. В. Зотов // Вестник ВГУ. Серия: Право. – 2015. – № 3. – С. 197-210.

27. Зотов Д. В. Пределы доказывания: в поисках надёжности / Д. В. Зотов // Библиотека криминалиста. Научный журнал. – 2015. – № 1 (18). – С. 139-144.

28. Карнеева Л. М. Доказательство в советском уголовном процессе: учеб. пособие / Л. М. Карнеева. – Волгоград, 1988. – 68 с.
29. Карнеева Л. М. Привлечение к уголовной ответственности. Законность и обоснованность / Л. М. Карнеева – М.: Юрид. лит., 1971. – 136 с.
30. Козьяков І. М. Особливості предмета доказування у кримінальному провадженні щодо неповнолітніх / І.М. Козьяков // Правовий вісник Української академії банківської справи. – 2013. – № 9. – С. 88–92.
31. Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод 1950 р. (зі змінами, внесеними Протоколом № 11 (994_536) // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_004
32. Конституція України : Конституція України; Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/go/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.
33. Корякина З. И. Нарушения права на защиту несовершеннолетних подозреваемых, обвиняемых в досудебном уголовном судопроизводстве / З. И. Корякина // Молодой ученый. – 2013. – № 3. – С. 363–366.
34. Костенко Р. В. Доказательства и пределы доказывания в уголовном судопроизводстве / Р. В. Костенко // Уголовное право. – 2008. – № 4. – С. 92-96.
35. Кримінальний кодекс України : Кодекс України; Кодекс, Закон від 05.04.2001 № 2341-III // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/go/2341-14>
36. Кримінальний процес : підручник / Ю. М. Грошевий, В. Я. Тацій, А. Р. Туманянц, та ін.; за ред. В. Я. Тація, Ю. М. Грошевого, О. В. Капліної, О. Г. Шило. – Х.: Право, 2013. – 824 с.
37. Кримінальний процесуальний кодекс України : Кодекс України; Закон, Кодекс від 13.04.2012 № 4651-VI // База даних «Законодавство України»

/ Верховна Рада України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/go/4651-17>

38. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар: у 2 т. Т. 1 / О. М. Бандурка, Є. М. Блажівський, Є. П. Бурдоль та ін.; за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, А. В. Портнова. – Х. : Право, 2012. – 768 с.

39. Кримінальний процесуальний кодекс України: Науково-практичний коментар / за загальною редакцією професорів В. Г. Гончаренка, В. Т. Нора, М. Є. Шумила. – Київ: Юстініан, 2012. – 1224 с.

40. Кримінальний процесуальний кодекс України: Науково-практичний коментар / Відп. ред.: С. В. Ківалов, С. М. Міщенко, В. Ю. Захарченко – Х.: Одісей, 2013. – 1104 с.

41. Кримінально-процесуальне право України: Підручник / За загальної ред. Ю. П. Аленіна. – Х.: ТОВ “Одісей”, 2009. – 816 с.

42. Кучина Я. О. Пределы доказывания по уголовным делам и их соотношение с пределами уголовной ответственности / Я. О. Кучина // Известия Тульского гос. Ун-та. Экономические и юридические науки. – Тула: Изд-во Тульского гос. Ун-та. – 2016. – № 3-2. – С. 312-322.

43. Лазарева В. А. Доказывание в уголовном процессе : учеб.-практич. Пособие / В. А. Лазарева. – 4-е изд., перераб. и доп. – М. : Изд-во Юрайт, 2013. – 359 с.

44. Левченко, О. В. Система средств познавательной деятельности в доказывании по уголовным делам и её совершенствование: автореф. дис. ... докт. Юрид. наук: 12.00.09 / Левченко Ольга Владимировна. – Астрахань, 2004. – 24 с.

45. Литвин О. В. Кримінально-процесуальне доказування у стадії судового розгляду: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Литвин Олександр Валерійович. – Одеса, 2016. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dspace.onua.edu.ua/handle/11300/4616>

46. Лобойко Л. М., Банчук О. А. Кримінальний процес: Навчальний посібник. К.: Ваіте, 2014. – 280 с.
47. Лукашкіна Т. В. Предмет доказування в кримінальному провадженні / Т. В. Лукашкіна // Правові та інституційні механізми забезпечення розвитку держави та права в умовах євроінтеграції : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (20 травня 2016 р., м. Одеса) : у 2 т. Т. 2 / відп. ред. М. В. Афанасьєва. - Одеса : Юридична література, 2016. – С. 297-299.
48. Миньковский, Г. М. Пределы доказывания в советском уголовном процессе / Г. М. Миньковский. – М.: Госюриздат, 1956. – 115 с.
49. Михеенко М. М. Доказывание в советском уголовном судопроизводстве / М. М. Михеенко. – К.: Изд-во при Киевском университете издательского объединения «Вища школа», 1984. – 134 с.
50. Мичурина, О. В., Герасимова, В. А. О возможных негативных последствиях необоснованного сужения предмета доказывания по уголовному делу / О. В. Мичурина, В. А. Герасимова // Вестник Московского ун-та МВД России. – 2016. – № 4. – С. 90-93.
51. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права : Пакт; ООН від 16.12.1966 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/go/995_043
52. Нор В. Т. Проблеми теорії і практики судових доказів / В. Т. Нор. – Львів : ЛДУ, 1978. – 112 с.
53. Образцов В. А. Криминалистика: курс лекцій / В. А. Образцов. – М., 1996. – 345 с.
54. Обуховский В. А. Уголовные доказательства в истории и советском праве: моногр. / В. А. Обуховский. – Харьков : Юриздат НКЮ, 1926. – 188 с.
55. Пальчикова Н. В. К вопросу о сущности доказывания как вида познавательной деятельности по уголовному делу / Н. В. Пальчикова // Вестник ТГУ. – 2011. – №8. – С.326-330.

56. Пелих И. А. Критерии установления пределов доказывания в уголовном судопроизводстве / И. А. Пелих // Актуальные вопросы борьбы с преступлениями. – 2015. – № 3. – С. 31-34. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://cyberleninka.ru/article/n/kriterii-ustanovleniya-predelov-dokazyvaniya-v-ugolovnom-sudoproizvodstve>

57. Пелих И. А. Понятие пределов доказывания / И. А. Пелих // Вестник Омского университета. Серия «Право». – 2014. – С. 202-204.

58. Погорецький М. А. Нова концепція кримінального процесуального доказування / М. А. Погорецький // Вісник кримінального судочинства. – 2015. – №3. – С.63-79.

59. Про деякі питання здійснення кримінального провадження щодо неповнолітніх: Лист Вищого спеціалізованого суду України № 223-1446/0/4-13 від 18.07.2013 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/ru/v1134740-13>

60. Про деякі питання порядку здійснення судового розгляду в судовому провадженні у першій інстанції відповідно до Кримінального процесуального кодексу України : Лист Вищого спеціалізованого суду від 05.10.2012 № 223-1446/0/4-12 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/go/v1446740-12>

61. Про застосування судами законодавства про відповідальність за втягнення неповнолітніх у злочинну чи іншу антигромадську діяльність : Постанова Пленуму Верховного Суду України № 2 від 27.02.2004 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v0002700-04>

62. Про затвердження Порядку складення досудової доповіді : Наказ Міністерства юстиції № 3232/5 від 19.10.2017 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0121-17>

63. Про практику застосування судами законодавства у справах про злочини неповнолітніх: Постанова Пленуму Верховного Суду України № 5 від 16.04.2004 р. // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/va005700-04>

64. Про практику здійснення судами кримінального провадження на підставі угод: Постанова Вищого спеціалізованого суду України від 11.12.2015 № 13 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/go/v0013740-15>

65. Ратушна Б. П. Стандарт доказування як критерій достовірності результату судового пізнання / Б. П. Ратушна // Право України. – 2012. – №6. – С. 282–291.

66. Рішення Конституційного Суду України у справі щодо конституційності статті 248-3 ЦПК України : Рішення Конституційного суду України від 23.05.2001 № 6-рп/2001 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/go/v006p710-01>

67. Савонюк Р. Е. О понятии и содержании уголовно-процессуального доказывания в досудебном следствии / Р. Е. Савонюк // Вісник Луганського інституту внутрішніх справ. – 1998. – № 8. – С. 106-122.

68. Слюсарчук Х. Р. Стандарт доказування в кримінальному провадженні яка його ідея? / Х. Р. Слюсарчук // Порівняльно-аналітичне право. – 2015. – № 3. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.pap.in.ua/3_2015/65.pdf

69. Смирнов А. В., Калиновский, К. Б. Уголовный процесс: учебник для вузов / под общ. Ред. А. В. Смирнова. – 7-е изд., перераб. – М.: Норма: ИНФРА-М, 2017. – 752 с.

70. Советский уголовный процесс / Под общей ред. М. И. Бажанова и Ю. М. Грошевого. – К.: Вища школа, 1983. – 440 с.

71. Советский уголовный процесс : [учебник] / М. А. Чельцов. – 4-е изд., испр. и перераб. – М. : Госюриздат, 1962. – 503 с.
72. Старенький О. С. Щодо визначення поняття меж доказування в кримінальному провадженні / О. С. Старенький // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2014. – № 1(9). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Choasp_2014_1_17
73. Стахівський С. М. Кримінально-процесуальні засоби доказування: дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.09 / Стахівський Сергій Миколайович. – К., 2005. – 367 с.
74. Степаненко А. С. Стандарт доказування «поза розумним сумнівом» у кримінальному провадженні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Степаненко Андрій Сергійович. – Одеса, 2017. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dspace.onua.edu.ua/handle/11300/7009>
75. Стоянов М. М. До питання про визначення локального предмету доказування // Правове життя сучасної України: матер. Міжнар. наук. конф. проф.-викл. складу (Одеса, 20-21 квітня 2012 р.). Т.2 / відп. за випуск д.ю.н. проф. В. М. Др'омін / Націон. ун-т «Одеська юридична академія». – Одеса: Фенікс, 2012. – С. 403-405.
76. Строгович М. С. Курс советского уголовного процесса / М. С. Строгович. – М. : Изд-во АН СССР, 1958. – 703 с.
77. Строгович М. С. Курс советского уголовного процесса: в 2-х т. / М. С. Строгович. – Москва : Изд-во «Наука», 1968. –Т.1. – 468 с.
78. Теория доказательств в советском уголовном процессе / ред кол. : И. В. Жогин и др. – Изд. 2-е, исп. И доп. – М. : Юридическая литература, 1973. – 736 с.
79. Теорія доказів: підручник для слухачів магістратури юридичних вузів / Антонов К. В., Сачко О. В., Тертишник В. М., Уваров В. Г./ За заг. ред. д.ю.н, професора В. М. Тертишника. – К.: Алерта, 2015. – 294 с.

80. Торбас О. О. Форми закінчення досудового розслідування за Кримінальним процесуальним кодексом України: монографія / О. О. Торбас. – Одеса : Юрид. літ., 2015. – 168 с.

81. Уголовно-процессуальное право Российской Федерации : [учебник] / отв. ред. П. А. Лупинская. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : Норма, 2009. – 1072 с.

82. Удалова Л. Д. Кримінальний процес України. – К.: Видавець Паливода А. В., 2007. – 158 с.

83. Ухвала Приморського районного суду міста Маріуполя Донецької області від 12 квітня 2017 року (Справа №221/5112/15-к) // Єдиний державний реєстр судових рішень. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/65927362>

84. Фаткуллин Ф. Н. Общие проблемы процессуального доказывания / Фаткуллин Ф.Н.; Науч. Ред.: Аврах Я. С. – 2-е изд., доп. – Казань: Изд-во Казан. Ун-та, 1976. – 206 с.

85. Шевчук М. І. Межі активності суду: теоретичні і практичні аспекти / М. І. Шевчук // Право і суспільство. – 2014. – № 1-2. – С. 291-297.

86. Шумило М. Є. Реабілітація в кримінальному процесі України / М. Є. Шумило. – Харків : РВФ “Арсіс, ЛТД”, 2001. – 320 с.

87. Шумило М. Імовірність і вірогідність знання у кримінальному провадженні як передумова потреби об’єктивізації результатів доказування / М. Шумило // Право України. – 2014. – №10. – С. 44-52.